

I

V psychoanalytické teorii přijímáme bez váhání předpoklad, že průběh duševních pochodů je automaticky regulován principem slasti, to znamená, že se domníváme, že podnět k němu dává vždy nějaké nepříjemné napětí a pak nabírá takový směr, že jeho konečný výsledek spadá vjedno se snížením tohoto napětí, tedy s vyhýbáním se nelibosti anebo s vytvářením slasti. Když se na námi studované duševní procesy díváme se zřetelem k tomuto průběhu, zavádíme do naší práce ekonomické hledisko. Domníváme se, že takové pojetí, jež se pokouší kromě topického a dynamického faktoru ocenit i význam tohoto ekonomického faktoru, je tím nejdokonalejším, které si v současné době umíme představit, a zaslouží si, abychom je vyzdvihli tím, že mu dáme název pojetí **metapsychologického**.

Přitom pro nás není nijak zajímavé zkoumat, do jaké míry jsme se formulací principu slasti přiblížili určitému, historicky determinovanému, filosofickému systému anebo se k němu připojili. K takovým spekulativním domněnkám dospíváme při snaze popsat skutečnosti zjištěné každodenním pozorováním v naší oblasti a podat o nich zprávu. Priorita a originalita patří k cílům, jež jsou stanoveny pro psychoanalytickou práci, a ty dojmy, na nichž je formulace tohoto principu založena, jsou tak nápadné, že je sotva možné je přehlédnout. Naproti tomu bychom se rádi přiznali k vděčnosti vůči takové filosofické anebo psychologické teorii, jež by nám dovedla říci, jaké jsou významy pro nás tak imperativních pocitů slasti a nelibosti. Bohužel se nám zde nenabízí nic užitečného. Je to ta nejtemnější a nejnedostupnější oblast duševního života, a když není možné, abychom se vyhnuli tomu, že se jí budeme dotýkat, pak bude ta nejméně přesně formulovaná domněnka o ní, domnívám se, tou nejlepší. Rozhodli jsme se uvést slast a nelibost do vztahu s množstvím v duševním životě existujícího - a ne někde vázaného - podráždění, a to takovým způsobem, že nelibost

odpovídá zvětšení a slast zmenšení tohoto množství. Nemyslíme přitom na jednoduchý vztah mezi silou pocitů a těmi změnami, na něž se vztahují; nejméně myslíme - po všech zkušenostech psychofyzologie - na přímou úměrnost; faktorem, jenž je pro pocit rozhodující, je pravděpodobně míra zmenšení anebo zvětšení v čase. Možná by se zde mohl uplatnit experiment; pro nás analytiku není záhodno pouštět se dále do těchto problémů, pokud se nemůžeme řídit zcela určitými pozorováními.

Nemůže nás však ponechat lhostejnými, když zjistíme, že tak bystrý badatel jako **G. Th. Fechner** zastával pojetí slasti a nelibosti, které se v podstatě shoduje s tím pojetím, jež nám nabízí psychoanalytická práce. **Fechnerův** výrok je obsažen v jeho malém spisku „Einige Ideen zur Schöpfungs- und Entwicklungsgeschichte der Organismen“ („Několik myšlenek k dějinám stvoření a vývoje organismů“) z roku 1873 (oddíl XI, dodatek, s. 94) a zní takto: „Do té míry, v níž jsou vědomé popudy vždy ve vztahu se slastí anebo nelibostí, si můžeme také představit slast anebo nelibost v souvislosti se stabilními a nestabilními poměry v psychofyzickém vztahu, a takto lze zdůvodnit hypotézu, kterou blíže rozvinu jinde, podle níž je každé práh vědomí překračující psychofyzické hnutí pravidelně plné slasti, když se přibližuje nad jistou hranici plné stability, a pravidelně plné nelibosti, když se od ní přes jistou hranici odchyluje, neboť mezi oběma hranicemi, jež je třeba označit za kvalitativní práh slasti a nelibosti, existuje jistá šíře estetické indiferentnosti...“

Ty skutečnosti, jež nás přiměly k tomu, abychom věřili na nadvládu principu slasti v duševním životě, nacházejí také svůj výraz v předpokladu, že je snahou duševního aparátu udržovat v sobě přítomné množství podráždění na co možná nejnižší anebo alespoň na konstantní úrovni. Je to totéž, pouze vyjádřené jiným způsobem, neboť jestliže práce duševního aparátu směřuje k tomu, aby udržovala množství podráždění na nízké úrovni, pak musí být všechno, co by je mohlo zvýšit, pocíťováno jako odporující dané funkci, to znamená jako něco nelibého. Princip slasti je odvozen z principu konstantnosti; ve skutečnosti byl princip konstantnosti objeven na základě skutečností, jež nás přinutily přijmout předpoklad principu slasti. Při zevrubnější diskusi také zjistíme, že se toto námi přijaté úsilí duševního aparátu podřizuje jako zvláštní případ **fechnerov-**

skému principu **tendence ke stabilitě**, s níž uvedl pocitu slasti a nelibosti do vztahu.

Potom však musíme říci, že je vlastně nesprávné hovořit o nadvládě principu slasti nad průběhem duševních procesů. Kdyby takováto nadvláda existovala, musela by být naprostá většina našich duševních pochodů doprovázena slastí anebo ke slasti vést, zatímco přece ta nejvšeobecnější zkušenost tomuto závěru energicky odporuje. Může tomu tedy být pouze tak, že v duši existuje silná tendence k principu slasti, již se však stavějí na odpor jisté jiné síly anebo okolnosti, takže konečný výsledek nemůže vždy odpovídat tendenci k slasti. Porovnej poznámku **Fechnera** v podobné souvislosti (tamtéž, s. 90): „Avšak s tím, že tendence k cíli ještě neznamená dosažení cíle a cíl je vůbec dosažitelný pouze v aproximacích...“ Když se teď věnujeme otázce, jaké okolnosti dokáží překazit prosazení principu slasti, pak vstupujeme opět na bezpečnou a známou půdu a můžeme v hojné míře využít k jejímu zodpovězení našich analytických zkušeností.

První případ takovéhoho zabrzdění principu slasti je nám dobře znám jako zákonitý případ. Víme, že princip slasti je vlastní určitému prvotnímu způsobu práce duševního aparátu a že je pro sebeprosazení organismu v podmínkách obtíží existujících ve vnějším světě prakticky od samého počátku nepoužitelný, ba ve vysoké míře nebezpečný. Pod vlivem pudů sebezáchovy Já je nahrazen **principem reality**, který, aniž by se vzdával záměru konečného nabytí slasti, přece jen požaduje a prosazuje odklad uspokojení, zřeknutí se mnohých možností takovéhoho uspokojení a dočasné trpění nelibosti na dlouhé oklice vedoucí k slasti. Princip slasti pak ještě zůstává po dlouhou dobu způsobem práce obtížněji „vychovatelných“ sexuálních pudů a dochází stále znovu k tomu, že - ať již vycházejí z těchto pudů anebo v samotném Já - nad principem reality zvíťazí ke škodě celého organismu.

Je však nepochybné, že nahrazení principu slasti principem reality může být činěno odpovědným pouze za malou a nikoli za tu nejintenzivnější část nelibých zkušeností. Jiný, neméně zákonitý zdroj vzniku nelibosti vyplývá z konfliktů a rozštěpení v duševním aparátu, zatímco Já prochází svým vývojem k organizacím s vyšší strukturou. Téměř veškerá energie, která naplňuje aparát, pochází ze spolupřinesených pudových

hnutí, avšak ne všechna z nich jsou připuštěna do stejných vývojových fází. Cestou se stává stále znovu, že se jednotlivé pudy nebo části pudů ukazují být ve svých cílech anebo nárocích neslučitelné s ostatními, jež se mohou spojit v obsáhlou jednotu Já. Jsou pak odštěpeny od této jednoty procesem vytěsnění, zadrženy na nižších stupních psychického vývoje a nejprve odríznuty od možnosti uspokojení. Podaří-li se jim pak, což se u vytěsněných sexuálních pudů tak snadno stává, probojovat se oklikami k přímému nebo náhradnímu uspokojení, pak je tento úspěch, jenž by jinak představoval možnost slasti, pocíťován ze strany Já jako nelibost. V důsledku starého, ve vytěsnění vyústujícího konfliktu došlo k opětovnému průlomu principu slasti právě tehdy, když se jisté pudy chystaly, řídit se tímto principem, získat novou slast. Podrobnosti procesu, jímž vytěsnění přeměňuje možnost slasti ve zdroj nelibosti, nejsou ještě dobře chápány anebo nejsou jasně popsatelné, ale veškerá neurotická nelibost je jistě takového druhu, je to slast, jež nemůže být pocíťována jako taková.¹⁾

Oba zde uvedené zdroje nelibosti nepokrývají ještě ani zdaleka většinu našich nelibých zážitků, ale o jejich zbytku můžeme se zdáním dobrého práva tvrdit, že jeho existence nadvládě principu slasti neodporuje. Většina nelibosti, kterou pocítujeme, je přece nelibost vyvolávaná vnímáním, buď vnímáním dotírání neuspokojených pudů anebo vnějším vnímáním, ať již proto, že tyto vjemy jsou samy o sobě nepřijemné, anebo proto, že vzbuzují v duševním aparátu nelibá očekávání, jsou jím rozpoznány jako „nebezpečí“. Reakce na tyto požadavky pudů a vyhrůžky nebezpečími, v níž se projevuje vlastní činnost duševního aparátu, může pak být korektním způsobem řízena principem slasti anebo principem reality, který jej modifikuje. Nezdá se tedy nutné uznávat dále zacházející omezení principu slasti, a přece může právě prozkoumání duševní reakce na vnější nebezpečí poskytnout novou látku a nové formulace otázek k problému, o němž zde pojednáváme.

II

Po těžkých mechanických otřesech, srážkách vlaků a jiných s ohrožením života spojených neštěstích byl již dlouho popsán stav, jemuž pak zůstal název „traumatická neuróza“. Strašli-

vá, právě nyní ukončená válka vedla ke vzniku velkého počtu takových onemocnění a alespoň učinila konec pokusu vysvětlovat je organickým poškozením nervového systému působením mechanické síly.²⁾ Obraz traumatické neurózy se blíží hysterii svým bohatstvím podobných motorických příznaků, zpravidla ji však předčí silně vyvinutými známkami subjektivního utrpení, asi tak jako při hypochondrii anebo melancholii, a důkazy o daleko rozsáhlejším všeobecném oslabení a narušení duševních výkonů. Dosud se nedospělo k úplnému pochopení ani neuróz vyvolaných válkou, ani traumatických neuróz vzniklých v době míru. U neuróz způsobených válkou pomáhalo na jedné straně k jejich pochopení, avšak naopak zase vnášelo do věci i zmatek, to, že tentýž obraz nemoci občas vznikl i bez pomoci hrubé mechanické síly; u obvyklé traumatické neurózy vyvstávají do popředí dva rysy, na něž mohla úvaha navazovat, za prvé to, že se zdálo, že hlavní váha příčin padala na moment překvapení, na úlek, a za druhé, že současně vzniklé poranění anebo rána působily většinou proti vzniku neurózy. Úlek, strach a úzkost se neprávem používají jako synonymní výrazy; lze je v jejich vztahu k nebezpečí dobře rozlišit. Úzkost označuje jistý stav jako očekávání nebezpečí a přípravu na ně, třebaže to může být nebezpečí neznámé; strach vyžaduje určitý objekt, jehož se člověk bojí; úlek však pojmenovává stav, do něhož člověk upadá, když se dostane do nebezpečí, aniž by na ně byl připraven, zdůrazňuje moment překvapení. Nevěřím, že úzkost může vyvolat traumatickou neurózu; na úzkosti je něco, co chrání proti úleku a také proti neuróze úlekem vyvolané. Později se k této tezi vrátíme.

Studium snů můžeme pokládat za nejspolehlivější cestu k probádání hlubinných duševních pochodů. Snový život ukazuje traumatické neuróze ten svůj charakteristický rys, že stále znovu přivádí nemocného zpět do situace jeho nehody, z níž se s novým úlekem probouzí. Tomu se lidé příliš málo diví. Míní, že je právě důkazem síly dojmu, jímž traumatický zážitek zapůsobil, že se nemocnému tento dojem stále znovu vtírá dokonce i ve snu. Nemocný je prý na trauma takřikající psychicky fixován. Takové fixace na zážitek, jenž onemocnění vyvolal, jsou nám již dávno známy u hysterie. **Breuer** a **Freud** prohlásili roku 1893: hysterikové trpí z velké části vzpomínkami. Také u neuróz způsobených válkou dokázali pozoro-

vatelé jako **Ferenczi** a **Simmel** vysvětlit mnoho motorických příznaků fixací na okamžik traumatu.

Není mi však známo, že by se pacienti trpící traumatickou neurózou v bdělém stavu příliš zabývali vzpomínkami na svou nehodu. Snad se spíše snaží na ni nemyslet. Jestliže přijímáme jako samozřejmé, že je noční sen znovu přesune do situace způsobující nemoc, pak nechápeme správně povahu snu. Té by spíše odpovídalo, kdyby se nemocnému předváděly obrázky z doby zdraví anebo vytouženého uzdravení. Nemají-li nás sny neurotiků, jejichž nemoc vznikla v důsledku nehody, zbavit víry v to, že sny mají tendenci vyplňovat přání, pak nám zbývá ještě snad vysvětlení, podle něhož byla při tomto stavu, tak jako tolik jiných věcí, otřesena a od svých záměrů odvrácena také funkce snu, anebo bychom museli uvažovat o záhadných masochistických tendencích Já.

Navrhuji nyní, abychom opustili temné a pochmurné téma traumatické neurózy a studovali způsob práce duševního aparátu na základě jedné z jeho nejranějších normálních činností. Mám na mysli dětské hry.

Soupis různých teorií o dětských hrách teprve před krátkou dobou sestavil a tyto hry analyticky zhodnotil **S. Pfeifer** v časopise „Imago“ (V/4); mohu zde na tuto práci odkázat. Tyto teorie se snaží uhodnout motivy hraní dětí, aniž by se přitom kladlo do popředí ekonomické hledisko, ohled na zisk slasti. Využil jsem, aniž bych chtěl obsáhnout tyto jevy v jejich celku, příležitosti, jež se mi naskytla, abych objasnil první jím samým vytvořenou hru u jeden a půl roku starého chlapce. Bylo to více než jenom letmé pozorování, neboť jsem žil po několik týdnů s tímto dítětem a jeho rodiči pod jednou střechou a trvalo dosti dlouho, než mi to záhadné a neustále opakované počínání prozradilo svůj smysl.

To dítě nebylo ve svém duševním vývoji nikterak zvláště pokročilé, používalo ve stáří půldruhého roku teprve několika málo slov a dokázalo kromě toho vyslovit několik s určitým významem spojených zvuků, jimž jeho okolí rozumělo. Mělo však dobré vztahy s rodiči a s jedinou služebnou a bylo chváleno za svůj „slušný“ charakter. Nerušilo v noci rodiče, dodržovalo svědomitě zákaz dotýkání se mnoha předmětů a vstupu do jistých místností, a především nikdy neplakalo, když je matka na celé hodiny opouštěla, ačkoliv k této matce, která je

nejen sama krmila, nýbrž o ně také bez jakékoli cizí pomoci pečovala a starala se, něžně lnulo. U tohoto hodného dítěte se přitom občas projevoval ten rušivý zvyk, že házelo všechny drobné předměty, jež se mu dostaly do rukou, daleko pryč od sebe do rohu pokoje, pod postel atd., takže vyhledávání jeho hraček, tak, aby je bylo možné dát k sobě dohromady, nebylo často lehkou prací. Přitom ze sebe vydávalo s projevem zájmu a uspokojení hlasité, protáhlé **o-o-o-o**, které podle shodného úsudku matky i pozorovatele nebylo citoslovcem, nýbrž znamenalo „pryč“. Nakonec jsem vyzoroval, že je to hra a že dítě používá všech svých hraček pouze k tomu, aby si s nimi hrálo na „být pryč“. Jednoho dne jsem pak učinil pozorování, jež můj názor potvrdilo. Dítě mělo dřevěnou cívku, která byla ovinutá provázkem. Nikdy je nenapadlo, aby ji například na podlaze táhlo za sebou, tedy hrálo si s ní na vůz, nýbrž házelo cívku, kterou drželo na niti, s velkou obratností přes okraj své přikryté postýlky, takže v ní zmizela, říkalo k tomu své významné **o-o-o-o** a pak vytáhlo cívku na niti zase z postele, uvítalo však nyní její objevení se radostným „tady“. To tedy byla celá ta hra, zmizení a opětovný návrat, z čehož lidé většinou viděli jenom ten první akt, a ten byl sám o sobě neúnavně opakován jako hra, ačkoliv větší slast byla nepochybně spojena s druhým aktem³⁾.

Výklad této hry byl pak nasnadě. Souvisel s velkým kulturním výkonem dítěte, se zřeknutím se pudu (zřeknutím se jeho uspokojování), při němž bez zpěčování dovolovalo, aby matka odcházela pryč. Dítě se jakoby za to odškodňovalo tím, že samo inscenovalo totéž mizení a opětný návrat sobě dosažitelných předmětů. Pro afektivní posouzení této hry je přirozeně lhostejné, zda ji dítě samo vynalezlo anebo si ji osvojilo v důsledku nějakého podnětu. Náš zájem se obrátí k jiné věci. To, že matka odchází pryč, nemohlo být dítěti příjemné anebo třeba jen lhostejné. Jak se tedy shoduje s principem slasti, že opakuje tento pro sebe nepříjemný zážitek jako hru? Budeme snad chtít odpovědět, že odchod musel být hrán jako předpoklad potěšitelného znovuoobjevení se, že v něm spočíval vlastní záměr hry. Tomu by odporovalo pozorování, že první akt, odchod pryč, byl inscenován jako hra sám o sobě, a to nepochybně častěji, než k slastiplnému konci dále dovedený celek.

Analýza takového jednotlivého případu nepřináší žádné bezpečné rozhodnutí; při nepředpojatém posuzování nabýváme dojmu, že dítě učinilo tento zážitek předmětem své hry z jiného motivu. Bylo při zážitku pasivní, zážitek je zasáhl, a teď na sebe bere aktivní úlohu tím, že totéž, přestože to bylo zdrojem nelibosti, opakuje jako hru. Toto snažení bychom mohli přičítat pudu směřujícímu ke zmocňování se předmětů, který se stává nezávislým na tom, zda vzpomínka byla sama o sobě slasti-plná nebo ne. Můžeme se však také pokusit o jiný výklad. Odhození předmětu, tak aby byl pryč, by mohlo představovat uspokojení v životě potlačeného impulsu směřujícího k pomstě vůči matce za to, že od dítěte odešla, a mít potom vzdorovitý význam: ano, jen odejdi, já tě nepotřebuji, sám tě posílám pryč. Totéž dítě, jež jsem ve věku půldruhého roku pozoroval při jeho první hře, pak o rok později házivalo některou hračku, na niž se zlobilo, na podlahu a přitom říkalo: Jdi do vá(1)ky! Tehdy se mu říkalo, že nepřítomný otec je ve válce, a ono jej vůbec nepostrádalo, nýbrž dávalo tím nejzřetelnějším způsobem najevo, že nechce být ve svém výhradním vlastnictví matky rušeno⁴⁾. Víme i o jiných dětech, že dokáží vyjádřit podobná nepřátelská hnutí myslí odhazováním předmětů namísto osob⁵⁾. Upadáme tak do pochybností, zda se nutkání psychicky zpracovat něco působivého a plně se toho zmocnit může projevit primárně a nezávisle na principu slasti. V případě, o němž se zde hovoří, by člověk přece mohl nějaký nepřijemný zážitek opakovat ve hře pouze proto, že je s tímto opakováním spojen zisk slasti jiného druhu, jenž je však přímý.

Ani další sledování dětských her nám při tomto našem kolísání mezi dvěma názory nepomůže. Vidíme, že děti opakují při hře všechno to, co na ně v životě zapůsobilo silným dojmem, a že přitom odreagovávají sílu dojmu a dělají ze sebe takřika-jíc pány situace. Avšak na druhé straně je dostatečně jasné, že veškeré jejich hry probíhají pod vlivem toho přání, jež domi-nuje tomuto jejich období - přání být velcí a dokázat dělat všechno jako dospělí. Pozorujeme také, že nelibý charakter zážitku jej ne vždy činí neupotřebitelným pro hru. Když se lékař podíval dítěti do krku anebo u něj provedl nějakou drob-nou operaci, pak se tento hrozný zážitek zcela jistě stane obsa-hem příští hry, avšak přitom není možné přehlížet zisk slasti z jiného zdroje. Tím, že dítě přechází z pasivity prožívání do

aktivity hraní, způsobuje některému účastníku hry to nepří-jemné, co se jemu samotnému přihodilo, a mstí se tak na oso-bě tohoto zástupce.

Z těchto úvah každopádně vyplývá, že přijetí předpokladu existence zvláštního pudu směřujícího k napodobování jakož-to motivu hraní je zbytečné. Připojme k tomu ještě připome-nutí toho, že umělecké hraní a napodobování u dospělých, jež na rozdíl od chování dítěte směřuje k osobě diváka, jej neušet-řuje těch nejbolestnějších dojmů například v tragédii a on je přesto může pociťovat jako velký požitek. Jsme tak přesvědče-ni o tom, že i za vlády principu slasti existuje dostatek pro-středků a cest, jak učinit to, co je samo o sobě nelibé, předmě-tem vzpomínek a duševního zpracování. Ať se těmito do konečného zisku slasti vyúsťujícími případy a situacemi zabý-vá ekonomicky zaměřená estetika; pro naše záměry nepřiná-šejí nic, neboť vycházejí z předpokladu existence a nadvlády principu slasti a nesvědčí o působení tendencí nacházejících se mimo rámec principu slasti, to znamená takových, jež jsou starší než tento princip a byly by na něm nezávislé.

III

Pětadvacet let intenzivní práce vedlo k tomu, že nejbližší cíle psychoanalytické techniky jsou dnes zcela jiné než na počátku. Zprvu se analyzující lékař nemohl snažit o nic jiného než o to, aby uhořel nevědomí, které bylo pacientovi skryté, sestavil je dohromady a ve vhodný čas je sdělil. Psychoanalýza byla pře-devším uměním výkladu. Protože tím nebyl terapeutický úkol vyřešen, objevil se okamžitě následující úmysl - přinutit paci-enta k potvrzení dané konstrukce svými vlastními vzpomín-kami. Při tomto úsilí připadala hlavní váha odporu pacienta; umění spočívalo nyní v tom, co nejdříve jej odhalit, ukázat jej pacientovi a lidským ovlivňováním (zde je místo pro jako „pře-nos“ působící sugesci) jej přimět k tomu, aby se odporu vzdal.

Potom se však stávalo stále zřejmějším, že vytyčený cíl - uvě-domění si nevědomí - není plně dosažitelný ani touto cestou. Pacient si nedokáže vzpomenout na všechno z toho, co je v něm vytěsněno, a snad právě ne na to podstatné, a nenabývá tak přesvědčení o správnosti konstrukce, jež je mu sdělována. Je

spíše nucen vytěsněné **opakovat** jako současný zážitek, místo aby si na ně, jak by to lékař viděl raději, **vzpomínal** jako na určitou část minulosti⁶⁾. Obsahem této s nežádoucí věrností se objevující reprodukce je vždy nějaká část dětského sexuálního života, tedy oidipského komplexu a jeho odnoží, a tato reprodukce se odehrává pravidelně v oblasti přenosu, to znamená vztahu k lékaři. Dospěli-li jsme při léčbě tak daleko, pak můžeme říci, že dřívější neuroza je nyní vystřídána nově vzniklou přenosovou neurozou. Lékař se snažil rozsah této přenosové neurozy co možná nejvíce omezit, co možná nejvíce z těchto věcí vytlačit do vzpomínek a u co možná nejméně z nich připustit jejich opakování. Poměr, který vzniká mezi vzpomínáním a reprodukcí, je u každého případu jiný. Zpravidla lékař nemůže analyzovanému tuto fázi léčby ušetřit; musí jej nechat znovuoživit jistou část jeho zapomenutého života a musí se postarat o to, aby zůstala zachována určitá míra převahy, díky níž je zdánlivá realita přece jen vždy znovu rozpoznána jako odraz nějaké zapomenuté minulosti. Podaří-li se to, pak jsou přesvědčení pacienta a na něm závislý terapeutický úspěch zajištěny.

Abychom toto **nutkání k opakování**, jež se projevuje během psychoanalytické léčby neurotiků, shledali pochopitelnějším, musíme se především oprostít od omylu, podle nějž máme při potírání různých druhů odporu co činit s odporem „nevědomí“. Nevědomí, to znamená „vytěsněné“, neklade léčebnému úsilí vůbec žádný odpor, vždyť samo neusiluje o nic jiného, než aby se proti tlaku, jenž na něm spočívá, protlačilo do vědomí anebo vyústilo v reálný čin. Odpor při léčbě vychází z týchž vyšších vrstev a systémů duševního života, jež svého času provedly vytěsnění. Protože však zkušenost ukazuje, že motivy odporu, ba tento odpor samotný, jsou při léčbě nejprve nevědomé, jsme nabádáni k tomu, abychom vylepšili jeden neúčelný rys našeho způsobu vyjadřování. Unikneme nejasnosti, když nebudeme stavět do vzájemného protikladu vědomé a nevědomé, nýbrž s tím související **Já a vytěsněné**. Mnoho na Já je jistě samo nevědomé, a to právě to, co můžeme nazývat jádrem Já; pouze velmi malé části z toho dáváme název **předvědomého**. Po tomto nahrazení pouze popisného způsobu vyjadřování způsobem systematickým anebo dynamickým můžeme říci, že odpor analyzovaných vychází z jejich Já, a pak

okamžitě pochopíme, že nutkání k opakování je třeba připsat nevědomému vytěsněnému. Toto nutkání se pravděpodobně nemohlo projevit dříve, než jemu vstříc přicházející práce léčby uvolnila vytěsnění⁷⁾.

Není pochyb o tom, že odpor vědomého a předvědomého Já je ve službách principu slasti, chce přece ušetřit nelibost, která by byla vzbuzena uvolněním vytěsněného, a naše úsilí směřuje k tomu, abychom zjednali takovéto nelibosti s odvoláním na princip reality přístup. V jakém vztahu k principu slasti je však nutkání k opakování, projev síly vytěsněného? Je jasné, že většina z toho, co nechává nutkání k opakování znovu ožít, musí přinést Já nelibost, neboť toto nutkání přece podporuje projevy vytěsněných pudových hnutí, je to však nelibost, kterou jsme již zhodnotili, jež neodporuje principu slasti, nelibost pro jeden systém a současně uspokojení pro jiný. Novou a zvláštní skutečností, kterou máme nyní popsat, však je, že nutkání k opakování přináší zpět i takové zážitky z minulosti, které neobsahují žádnou možnost slasti, jež již tehdy nemohly představovat uspokojení, dokonce ani uspokojení od té doby vytěsněných pudových hnutí.

Raná doba rozkvětu dětského sexuálního života byla v důsledku neslučitelnosti jejich přání s realitou a nedostatečnosti dětského vývojového stupně odsouzena k zániku. K jejímu zániku docházelo z těch nejnepříjemnějších podnětů za hluboce bolestných pocitů. Ztráta lásky a neúspěch za sebou zanechaly jako narcistní jizvu trvalé narušení sebevědomí, podle mých zkušeností, stejně jako podle vývodů **Marcinowského**⁸⁾ nejsilnější příspěvek k častému „pocitu méněcennosti“ neurotiků. Sexuální zkoumání, jemuž byly v důsledku tělesného vývoje dítěte určeny meze, se nedopracovalo k žádnému uspokojivému závěru; odtud pozdější stížnost: nemohu nic dokázat, nic se mi nemůže podařit. Něžná vazba, většinou na rodiče opačného pohlaví, podlehla zklamání, marnému čekání na uspokojení, žárlivosti při narození nového dítěte, jež jednoznačně prokázalo porušení věrnosti milovaného nebo milovaných; vlastní, s tragickou vážností podniknutý pokus vytvořit sám takové dítě se zahanbujícím způsobem nezdařil; odejmutí něžnosti poskytované malému človíčku, zvýšené požadavky výchovy, vážná slova a občasná potrestání konečně odhalily celý rozsah **zhrzení**, jehož se mu dostalo. Existuje zde několik

málo typů toho, jak je typická láska tohoto dětského období ukončena, které se pravidelně opakují.

Všechny tyto nežádoucí podněty a bolestné afektové situace jsou nyní neurotikem při přenosu opakovány a s velkou obratností znovu ožívány. Snaží se o přerušování nedokončené léčby, dokáží si znovu vytvořit dojem zhrzení, donutit lékaře ke tvrdým slovům a chladnému chování vůči sobě, nalézají vhodné objekty pro svou žárlivost, nahrazují dítě dávnověku, po němž se vroucně toužilo, předsevzetím anebo slibem velkého dárku, který se většinou stává právě tak málo reálným jako onen. Nic z toho všeho nemohlo tehdy přinášet slast; měli bychom se domnívat, že by to muselo dnes způsobovat menší nelibost, kdyby se to objevilo jako vzpomínka anebo ve snech, než kdyby se to vyvinulo v nový zážitek. Jde přirozeně o akce pudů, jež měly vést k uspokojení, avšak ta zkušenost, že místo toho také tehdy přinesly jen nelibost, neměla žádný účinek. Akce je přesto opakována; vede k tomu nutkání.

Totéž, co psychoanalýza objevuje u přenosových jevů u neurotiků, můžeme nalézt také v životě osob netrpících neurózou. Vyvolává to u nich dojem osudu, jenž je pronásleduje, nějakého démonického rysu v jejich prožitcích, a psychoanalýza od začátku považovala takový osud za z velké části sám sobě připravený a determinovaný vlivy z raného dětství. Nutkání, které se přitom projevuje, se od nutkání k opakování u neurotiků neliší, ačkoliv se u těchto osob nikdy neprojevovaly známky neurotického konfliktu vyřízeného tvorbou příznaků. A tak známe osoby, u nichž má každý lidský vztah stejné vyústění: dobrodince, kteří jsou každým ze svých chráněnců, ať jsou tito chráněnci jinak navzájem jakkoli různí, po nějakém čase se záští opuštění a jimž se tedy zdá být souzeno vychutnat veškerou hořkost nevděku; muže, u nichž každé přátelství končí tím, že je přítel zradí; jiné lidi, kteří neurčitě často opakují ve svém životě to, že povýší nějakou jinou osobu na velkou autoritu pro sebe nebo také pro veřejnost a tuto autoritu pak po vyměřeném čase sami svrhnou, aby ji nahradili nějakou autoritou novou; zamilované, u nichž každý něžný vztah k ženě prochází týmiž fázemi a vede ke stejnému konci atd. Tomuto „věčnému návratu téhož“ se podivujeme jen málo, když se jedná o aktivní chování příslušného člověka a když objevíme ten neměnný charakteristický rys jeho povahy, jenž se musí pro-

jevovat v opakování týchž zážitků. Daleko silněji na nás působí ty případy, při nichž se zdá, že daná osoba pasivně prožívá něco, co nemůže ovlivnit, přičemž přesto stále prožívá pouze opakování téhož osudu. Pomysleme například na příběh oné ženy, jež se třikrát po sobě provdala za muže, kteří po krátké době onemocněli a o něž musela až do jejich smrti pečovat⁹⁾. Nejdůležitější poetické zobrazení takového osudového rysu podal Tasso v romantickém eposu „Gerusalemme liberata“. Hrdina Tankred nevědomky zabil jím milovanou Clorindu, když s ním bojovala v brnění nepřátelského rytíře. Po jejím pohřbu proniká do hrozivého čarovného lesa, který nahání vojsku křižáků hrůzu. Tam rozsekne svým mečem vysoký strom, avšak z rány stromu teče krev a hlas Clorindy, jejíž duše byla přičarována do tohoto stromu, jej obviňuje, že své milé opět ublížil.

Vzhledem k takovým postřehům z chování při přenosu a ze života lidí nalezneme odvahu k přijetí předpokladu, že v duševním životě opravdu existuje nutkání k opakování, jež přebíjí princip slasti. Budeme mít nyní také sklon uvádět sny neurotiků, jejichž nemoc vznikla v důsledku úrazu, a potřebu dítěte hrát si do vztahu s tímto nutkáním. Musíme si ovšem říci, že dokážeme pouze ve vzácných případech zachytit účinky nutkání k opakování v čisté podobě, bez pomoci jiných motivů. U dětských her jsme již zdůraznili, jaké jiné výklady jejich vznik připouští. Zdá se, že se nutkání k opakování a přímé slastiplné uspokojování pudů přitom spojily v důvěrnou pospolitosť. Jevy spojené s přenosem jsou zjevně ve službách odporu ze strany Já trvajících na vytěsnění; nutkání k opakování, které chtěla léčba zapojit do svých služeb, převádí Já, jež chce trvat na principu slasti, rovněž na svou stranu. Na tom, co bychom mohli nazvat osudovým nutkáním, se nám mnoho věci zdá po racionální úvaze pochopitelných, takže nepocítujeme potřebu formulace nějakého nového tajemného motivu. Nejméně podezřelý je snad případ snů týkajících se úrazů, ale po podrobnější úvaze musíme přece jenom připustit, že také u ostatních příkladů není věcný obsah pokryt činností nám známých motivů. Zbývá toho dost, co ospravedlňuje přijetí předpokladu existence nutkání k opakování, a toto nutkání se nám zdá být prvotnější, elementárnější a pudovější než na stranu odsunutý princip slasti. Jestliže však takovéto nutkání k opakování v duševní

sféře existuje, pak bychom chtěli rádi vědět něco o tom, jaké funkci odpovídá, za jakých podmínek se může objevit a v jakém vztahu je k principu slasti, jemuž jsme přece dosud přiznávali nadvládu nad průběhem dráždivých pochodů v duševním životě.

IV

To, co nyní následuje, jsou spekulace, často daleko zacházející spekulace, jejichž přínos bude každý uznávat anebo odmítat podle svého speciálního stanoviska. Dále zde následuje pokus o důsledné využití jedné myšlenky, a to ze zvědavosti, kam to může vést.

Psychoanalytické spekulace navazují na dojem získávaný při zkoumání nevědomých pochodů, podle něhož vědomí může být nikoli nejobecnějším charakteristickým rysem duševních pochodů, nýbrž pouze jejich zvláštní funkcí. V metapsychologickém způsobu vyjádření tyto spekulace tvrdí, že vědomí je výsledkem činnosti zvláštního systému, jež nazývají **V**. Protože vědomí dodává v podstatě vjemy vztahující se k podnětům, jež přicházejí z vnějšího světa, a pocity slasti a nelibosti, které mohou pocházet pouze z nitra duševního aparátu, lze systému **Vn-V** přiřadit určité prostorové umístění. Musí ležet na hranici mezi vnějším a vnitřním, být obrácen k vnějšímu světu a zahalovat ostatní psychické systémy. Pozorujeme potom, že jsme se přijetím těchto domněnek neodvážili ničeho nového, nýbrž jsme se připojili k lokalizující anatomii mozku, jež přemísťuje „sídlo“ vědomí do kůry mozkové, do nejnějnější, zahalující vrstvy centrálního orgánu. Anatomie mozku si nemusí dělat žádné starosti kvůli tomu, proč - anatomicky řečeno - je vědomí umístěno právě na povrchu mozku, místo aby pobývalo dobře ukryto někde v jeho nejvnitřnějším nitru. Snad dospějeme při odvození takovéto polohy pro náš systém **Vn-V** dále.

Vědomí není jedinou zvláštností, kterou připisujeme procesům v tomto systému. Opíráme se o dojmy získané z naší psychoanalytické zkušenosti, když přijímáme předpoklad, že všechny procesy podráždění v jiných systémech v nich zanechávají trvalé stopy jako základ paměti, tedy zbytky vzpomínek, jež nemají nic společného s přechodem do vědomí. Jsou často nejsilnější a nejtrvanlivější, když se proces, který je po

sobě zanechal, nikdy nedostal do vědomí. Shledáváme ale obtížným uvěřit, že takové trvalé stopy po podráždění vznikají také v systému **Vn-V**. Velmi brzy by omezily způsobnost systému k přijímání nových zdrojů podráždění¹⁰, kdyby zůstávaly natrvalo vědomé, ve druhém případě, kdyby se staly nevědomými, by nás postavily před úkol vysvětlit existenci nevědomých pochodů v systému, jehož fungování je jinak doprovázeno fenoménem vědomí. Přijetím našeho předpokladu, jež odkazuje přechod do vědomí do zvláštního systému, bychom takřkajíc nic nezměnili a nic nezískali. Třebaže to nemusí být žádná absolutně závazná úvaha, může nás přesto přimět k domněnce, že přechod do vědomí a zanechání stopy v paměti jsou pro tentýž systém navzájem neslučitelné. Mohli bychom tak říci, že v systému **V** se proces podráždění stává vědomým, nezanechává však žádnou trvalou stopu; všechny ty stopy tohoto procesu, o něž se vzpomínka opírá, by vznikly při rozšiřování podráždění do nejbližších vnitřních systémů v těchto systémech. V tomto smyslu je také načrtnuto schéma, které jsem vložil do spekulativní části mého „Výkladu snů“ z roku 1900. Jestliže uvážíme, jak málo toho z jiných zdrojů o vzniku vědomí víme, budeme muset výroku, že **vědomí vzniká na místě vzpomínkové stopy**, přiznat alespoň význam nějakým způsobem určeného tvrzení.

Systém **V** by se tedy vyznačoval tou zvláštností, že by proces podráždění v něm nezanechával, tak jak je tomu u všech ostatních psychických systémů, trvalou změnu jeho prvků, nýbrž jakoby se rozplynul ve fenoménu přechodu do vědomí. Takováto odchylka od obecného pravidla vyžaduje vysvětlení nějakým prvkem, jež přichází do úvahy výhradně u tohoto jednoho systému, a tímto faktorem, který je ostatním systémům třeba upřít, by mohla snadno být exponovaná poloha systému **V**, jeho bezprostřední sousedství s vnějším světem.

Představme si živý organismus v jeho největším možném zjednodušení jako nediferencovaný puchýřek dráždivé látky, potom je jeho k vnějšímu světu obrácený povrch svou polohou sám diferencován a slouží jako orgán vnímající podráždění. Embryologie jako opakování dějin vývoje také skutečně ukazuje, že centrální nervová soustava vzniká z ektodermy, a šedá kůra mozková je stále ještě potomkem prvotního povrchu a je možné, že převzala jeho podstatné vlastnosti jako dědictví po

něm. Bylo by pak snadno myslitelné, že by v důsledku ustavičných nárazů vnějších podnětů na povrch puchýřku byla její hmota až do jisté hloubky trvale změněna, takže proces jejího podráždění probíhá jinak než v hlubších vrstvách. Vytvořila se tak kůra, která je nakonec v důsledku působení dráždivých podnětů tak propálená, že vytváří pro příjem těchto podnětů ty nejpříznivější podmínky a není schopna další modifikace. Přeneseno na systém V by to znamenalo, že jeho prvky se již při průchodu podráždění nemohou nijak trvale měnit, protože již jsou v nejkrajnější míře ve smyslu tohoto účinku modifikovány. Potom však nabývají schopnosti dát vzniknout vědomí. O tom, v čem tato modifikace hmoty a procesu podráždění v ní spočívá, si můžeme utvářet všelijaké představy, jež v současné době nelze ověřit. Můžeme se domnívat, že podráždění musí při svém postupu od jednoho prvku k druhému překonávat určitý odpor a toto zmenšování odporu právě vytváří trvalou stopu podráždění (ražení cesty); v systému V však již podle toho takový odpor při přechodu z jednoho prvku k druhému neexistuje. S touto představou můžeme uvést do souvislosti **breuerovské** rozlišování statické (vázané) a volně pohyblivé energie obsazení v prvcích psychických systémů¹¹⁾; prvky systému V by pak neměly k dispozici žádnou vázanou energii, ale jen energii, kterou lze volně odvádět. Domnívám se však, že je prozatím lepší, když se o těchto poměrech budeme vyjadřovat co možná nejvíce neurčitě. Každopádně bychom touto spekulací uvedli vznik vědomí do jisté souvislosti s umístěním systému V a se zvláštnostmi procesu podráždění, jež je mu třeba připisovat.

U živého puchýřku s jeho korovou vrstvou vnímající dráždivé podněty musíme pohovořit ještě o něčem jiném. Tento kousíček živé hmoty se vznáší uprostřed vnějšího světa nabitého těmi nejsilnějšími energiemi a byl by zničen jejich dráždivými účinky, kdyby nebyl opatřen **ochranou proti podráždění**. Získává ji tím, že se jeho nejvnějšnější povrch vzdává struktury příslušející živé hmotě, do jisté míry se stává anorganickým a působí nyní jako zvláštní obal anebo membrána tak, že zadržuje dráždivé podněty, to znamená způsobuje, že energie vnějšího světa mohou nyní pokračovat ve své cestě do nejbližších vrstev, jež zůstaly živé, se zlomkem své intenzity. Tyto vrstvy se teď za ochranou proti podráždění mohou věnovat příjmu

množství dráždivých podnětů, jimž byl umožněn průchod. Vnější vrstva však svým odumřením uchránila všechny hlubší vrstvy před stejným osudem, alespoň po tak dlouho, dokud neprijdou dráždivé podněty takové síly, že ochranu proti podráždění prolomí. Pro živý organismus je ochrana proti podráždění téměř důležitějším úkolem než příjem dráždivých podnětů; je vybaven svou vlastní zásobou energie a musí se snažit především o to, aby ochránil ty zvláštní formy přeměn energie, jež se v něm odehrávají, před rozdíly odstraňujícím, tedy ničivým vlivem energií působících venku. Příjem dráždivých podnětů slouží především záměru dozvědět se, jaký je směr a druh vnějších dráždivých podnětů, a k tomu musí postačovat odebrat z vnějšího světa malé vzorky, okoušet je v nepatrných množstvích. U vysoce vyspělých organismů se dráždivé podněty přijímající korová vrstva někdejšího puchýřku dávno stáhla do hloubi nitra těla, ale její části byly zanechány na povrchu bezprostředně pod obecnou ochranou proti podráždění. Jsou to smyslové orgány, jež obsahují hlavně zařízení k příjmu specifických dráždivých podnětů, avšak kromě toho také zvláštní zařízení k nové ochraně proti nadměrně velkým množstvím dráždivých podnětů a k zadržování nevhodných druhů podráždění. Je pro ně charakteristické, že zpracovávají jen velmi malá množství vnějších podráždění, provádějí pouze namátkové zkoušky vnějšího světa; snad je můžeme přirovnat k tykadlům, jež ohmatávají vnější svět a pak se z něj vždy znovu stahují.

Dovolím si dotknout se na tomto místě letmo jednoho tématu, které by si zasloužilo to nejdůkladnější zpracování. **Kantovská** teze, podle níž jsou čas a prostor nutnými formami našeho myšlení, může být dnes díky jistým psychoanalytickým poznatkům podrobena diskusi. Dozvěděli jsme se, že nevědomé duševní pochody jsou samy o sobě „bezčasové“. To především znamená, že nejsou časově uspořádány, že čas na nich nic nemění, že na ně nelze použít představu o čase. Jsou to věci negativního rázu, jež si můžeme objasnit jen porovnáním s vědomými duševními procesy. Zdá se spíše, že naše abstraktní představa času vychází zcela ze způsobu práce systému Vn-V a odpovídá tomu, jak tento systém vnímá sám sebe. Při tomto způsobu fungování daného systému by bylo možné vydat se jinou cestou ochrany proti podráždění. Víme, že tato tvrzení zně-

jí velmi nejasně, musím se však omezit na takovéto náznaky.

Až dosud jsme dovodili, že živý puchýřek je vybaven ochranou proti podráždění vycházejícímu z vnějšího světa. Předtím jsme konstatovali, že jeho nejbližší korová vrstva musí být diferencovaná jako orgán k přijímání dráždivých podnětů zvenčí. Tato citlivá korová vrstva, pozdější systém V, však také přijímá dráždivé podněty zevnitř; postavení systému mezi vnějškem a vnitřkem a rozdílnost podmínek pro působení z jedné a z druhé strany byly určující pro výkon systému a celého duševního aparátu. Vůči vnějšku existuje ochrana proti podráždění, přicházející množství podráždění budou působit pouze ve zmenšeném měřítku; směrem dovnitř je ochrana proti podráždění nemožná, podráždění vycházející z hlubších vrstev se přenáší přímo a v nezmenšené míře na daný systém tím, že jisté charakteristické rysy jeho průběhu vytvářejí řadu slastných a nelibých pocitů. Dráždivé podněty přicházející zevnitř ovšem budou, pokud jde o jejich intenzitu a o jiné charakteristické kvalitativní rysy (případně o jejich amplitudu), vůči způsobu práce daného systému adekvátnější než dráždivé podněty proudící z vnějšího světa. Těmito poměry jsou však rozhodujícím způsobem určeny dvě věci, za prvé převládání pocitů slasti a nelibosti, jež jsou ukazatelem pochodů probíhajících v nitru aparátu, a za druhé zaměření chování proti takovým vnitřním dráždivým podnětům, které způsobují příliš velké zvětšení nelibosti. Objeví se sklon zacházet s nimi tak, jako by nepůsobily zevnitř, nýbrž zvenčí, aby tak bylo možné použít proti nim obranných prostředků ochrany proti podráždění. Takový je původ **projekce**, již je vyhrazena tak velká úloha při způsobování patologických procesů.

Mám dojem, že jsme těmito posledními úvahami přiblížili nadvládu principu slasti našemu pochopení; objasnění těch případů, jež tomuto principu odporují, jsme však nedosáhli. Jdeme proto o jeden krok dále. Takové dráždivé podněty zvenčí, které jsou dosti silné, aby prolomily ochranu proti podráždění, nazýváme **traumatickými**. Domnívám se, že pojem traumatu vyžaduje takovýto vztah k jinak účinnému zadržování dráždivých podnětů. Taková událost jako vnější trauma vyvolá jistě neobyčejně velkou poruchu v energetickém provozu organismu a uvádí do chodu všechny obranné prostředky. Avšak princip slasti přitom zpočátku přestává platit. Zaplave-

ní duševního aparátu velkým množstvím dráždivých podnětů již není možné zadržovat; vyvstává spíše jiný úkol - zvládnout dráždivé podněty, psychicky vázat vzniklé množství těchto podnětů, aby bylo pak přivedeno k vyřízení.

Specifická nelibost spojená s tělesnou bolestí je pravděpodobně následkem plynoucím z toho, že ochrana proti podráždění byla v omezeném rozsahu prolomena. Z tohoto místa periférie pak proudí do centrálního duševního aparátu nepřetržitě dráždivé podněty, jež by jinak mohly přicházet pouze z nitra aparátu¹²⁾. A co můžeme očekávat jako reakci duševního života na toto vniknutí? Ze všech stran se shromažďuje energie obsazení, aby se v okolí místa vniknutí vytvořila v odpovídající míře vysoká obsazení energií. Vytváří se velkolepé „protiobsazení“, v jehož prospěch chudnou všechny ostatní psychické systémy, takže nastává rozsáhlé ochromení anebo zmenšení ostatních psychických výkonů. Snažíme se se z takových příkladů učit opírat naše metapsychologické domněnky o takové vzory. Vyvozujeme tedy z tohoto chování, že dokonce i vysoce obsazený systém je s to přijmout nově přicházející proudící energii, přeměňovat ji ve statické obsazení, tedy ji psychicky „vázat“. Čím vyšší je vlastní statické obsazení, tím větší by byla i jeho vazebná síla; obráceně tedy platí, že čím nižší je jeho obsazení, tím méně bude systém způsobilý pro příjem přitékající energie, tím silnější pak musejí být následky takového průlomu ochrany proti podráždění. Proti tomuto pojetí nebude možné oprávněně namítat, že se zvýšení obsazení kolem místa vniknutí daleko jednodušeji vysvětluje přímým dalším vedením přicházejícího množství podráždění. Kdyby tomu tak bylo, pak by přece u duševního aparátu došlo jen ke vzrůstu jeho obsazení energií a ochromující charakter bolesti i ochuzení všech ostatních systémů by zůstaly nevysvětlené. Ani velmi prudké odvádějící účinky bolesti naše vysvětlení nenarušují, neboť probíhají reflektivně, to znamená, že k nim dochází bez zprostředkování duševního aparátu. Neurčitost všech našich úvah, jež nazýváme metapsychologickými, plyne přirozeně z toho, že nevíme nic o povaze procesu podráždění v prvcích psychických systémů a necítíme se oprávněni vyslovovat o ní žádnou domněnku. A tak stále operujeme s velkým X, které přebíráme do každého nového vzorce. To, že tento proces probíhá s kvalitativně různými energiemi, je snadno přípustným

požadavkem, to, že má také více než jednu kvalitu (například ve druhu amplitudy), se nám může jevit pravděpodobně; jako novou jsme vzali do úvahy **Breuerovu** teorii, podle níž jde o dvojí formu naplnění energií, takže je třeba rozeznávat volně proudící, o odvedení jinam usilující obsazení a statické obsazení psychologických systémů (anebo jejich prvků). Snad poskytneme prostor domněnce, že „vazba“ energie proudící do duševního aparátu spočívá v převedení z volně proudícího do statického stavu.

Domnívám se, že se můžeme odvážit učinit pokus pojímat běžnou traumatickou neurózu jako následek rozsáhlého prolomení ochrany proti podráždění. Tím by znovu nabylo svých práv staré, naivní učení o šoku, zdánlivě v protikladu s pozdější a psychologicky náročnější teorií, jež přisuzuje etiologický význam nikoli násilnému mechanickému účinku, nýbrž úleku a ohrožení života. Avšak tyto protiklady nejsou nesmiřitelné a psychoanalytické pojetí traumatické neurózy není totožné s nejhrubší formou šokové teorie. Přenáší-li tato teorie podstatu šoku do přímého poškození molekulární struktury anebo dokonce histologické struktury nervových prvků, pak my se snažíme porozumět jeho účinku na základě prolomení ochrany proti podráždění chránící duševní orgán a z toho vyplývajících úkolů. Úlek si podržuje svůj význam také pro nás. Jeho podmínkou je, že chybí připravenost k úzkosti, která v sobě spoluzahrnuje nadměrné obsazení systémů, jež podráždění nejprve přijímají. V důsledku tohoto nižšího obsazení nejsou pak dané systémy dobře s to vázat přicházející množství podráždění a následky prolomení ochrany proti podráždění se dostávají tím mnohem snadněji. Zjišťujeme tak, že připravenost k úzkosti představuje s nadměrným obsazením přijímajících systémů poslední obrannou linii proti podráždění. Pro celou řadu traumat může být rozdíl mezi nepřipravenými a prostřednictvím nadměrného obsazení připravenými systémy momentem, který je pro výsledek rozhodující; od jisté síly traumatu výše již ovšem na něm nebude záležet. Když sny neurotiků, jejichž nemoc vznikla v důsledku úrazu, přivádějí pacienty tak pravidelně zpět do situace, v níž k úrazu došlo, pak tím ovšem neslouží splnění přání, jehož dosažení prostřednictvím halucinací se pro ně pod nadvládou principu slasti stalo funkcí. Můžeme se však domnívat, že se tím dávají k dispozici jinému úko-

lu, k jehož řešení musí dojít dříve, než může princip slasti zahájit svou vládu. Tyto sny se snaží dohnat zvládnání podráždění prostřednictvím vytváření úzkosti, jehož zanedbání se stalo příčinou traumatické neurózy. Poskytují nám tak pohled na jednu funkci duševního aparátu, která, aniž by odporovala principu slasti, je na něm přesto nezávislá a zdá se být původnější než záměr získávat slast a vyhýbat se nelibosti.

Zde by tedy bylo místo pro to, abychom poprvé připustili výjimku z poučky, podle níž je sen vyplněním přání. Úzkostné sny nejsou, jak jsem opakovaně a podrobně ukázal, žádnou takovou výjimkou, nejsou to také „sny o trestu“, neboť ty pouze kladou na místo zakázaného splnění přání trest, jenž za to náleží, jsou tedy vyplněním přání vědomí viny reagujícího na zavržený pud. Avšak výše uvedené sny neurotiků, jejichž nemoc byla způsobena úrazem, se již nedají zařadit pod hledisko splnění přání, a právě tak to není možné u snů vyskytujících se při psychoanalýzách, jež nám přinášejí zpět vzpomínku na psychická traumata z dětství. Řídí se spíše nutkáním k opakování, které je ovšem při analýze podporováno přáním, jemuž napomáhá „sugesce“, znovu přivolat zapomenuté a vytěsněné. A tak by ani funkce snu odstraňovat motivy pro přerušení snu vyplněním přání rušivých hnutí myslí nebyla jeho funkcí původní; sen se jí mohl zmocnit teprve poté, kdy celý duševní život přijal nadvládu principu slasti. Existuje-li „sféra za hranicemi principu slasti“, pak budeme postupovat důsledně, když také u tendence snu plnit přání připustíme existenci „období dávnověku“. Tím nepopíráme jeho pozdější funkci. Pouze vzniká, když je tato tendence jednou psychomena, další otázka: Nejsou takové sny, které se v zájmu psychologické vazby traumatických dojmů řídí nutkáním k opakování, možné také mimo analýzu? Na tuto otázku je třeba odpovědět naprosto kladně.

O „válečných neurózách“, pokud toto označení znamená více než vztah k tomu, co nemoc způsobilo, jsem na jiném místě dovodil, že by to mohly být docela dobře traumatické neurózy, jež byly ulehčeny prostřednictvím konfliktu Já¹³⁾. Na straně .... uvedená skutečnost, že současné hrubé ublížení traumatem zmenšuje vyhlídku na vznik neurózy, již není nepochopitelná, když vzpomeneme na dvě okolnosti zdůrazňované psychoanalytickým badáním. Za prvé, že mechanický otřes musí být

uznán za jeden ze zdrojů sexuálního vzrušení (srovnej poznámky k účinku houpání a jízdy vlakem ve „Třech pojednáních o sexuální teorii“, Sebr. spisy, díl V), a za druhé, že bolestný a horečnatý stav nemoci má během svého trvání mocný vliv na rozložení libida. Tak by tedy mechanická síla traumatu uvolnila množství sexuálního vzrušení, jež v důsledku chybějící přípravy na úzkost působí traumaticky, současné tělesné zranění by však prostřednictvím vyžádání narcistního nadměrného obsazení vedoucího orgánu přebytek vzrušení vázalo (viz „K zavedení narcismu“, Sebr. spisy, sv. X). Je také známo - avšak pro teorii libida toho nebylo dostatečně využito - že tak těžké poruchy v rozložení libida, jako je tomu v případě melancholie, jsou dočasně odstraněny přidruženým organickým onemocněním, ba že dokonce stav plně rozvinuté dementia praecox může při splnění téže podmínky přechodně ustoupit.

V

Neexistence ochrany korové vrstvy přijímající dráždivé podněty proti podráždění přicházejícímu zevnitř bude muset mít za následek, že tyto přenosy podráždění nabudou většího ekonomického významu a často zavdají podnět k ekonomickým poruchám, jež je třeba klást na roveň s traumatickými neurózami. Nejvydatnějšími zdroji takového vnitřního vzrušení jsou takzvané pudy organismu, představitelé všech z nitra těla pocházejících a na duševní aparát přenesených působení sil, které jsou samy nejdůležitějším stejně jako nejnejasnějším prvkem psychologického výzkumu.

Snad se nám nebude zdát příliš odvážnou domněnka, že z pudů vycházející hnutí myslí neobsahují typ vázaného, nýbrž volně pohyblivého, o odvedení jinam usilujícího nervového pochodu. To nejlepší, co o těchto pochodech víme, pochází ze studia snové práce. Přitom jsme zjistili, že procesy v nevědomých systémech jsou od procesů v systémech (před)vědomých podstatně odlišné, že v nevědomí mohou být obsazení snadno zcela přenášena, posunována a zhušťována, což by mohlo vést pouze k chybným výsledkům, kdyby se tak dělo na předvědomém materiálu, a což proto také způsobuje známé zvláštnosti

navenek zjevného obsahu snu poté, kdy předvědomé zbytky pocházející z příslušného dne prošly zpracováním podle zákonů nevědomí. Nazval jsem druh těchto procesů v nevědomí psychickým „primárním pochodem“ na rozdíl od sekundárního pochodu platného pro náš normální život v bdělém stavu. Protože pudová hnutí útočí všechna u nevědomých systémů, je stěží nějakou novinkou, když řekneme, že se řídí primárním pochodem, a na druhé straně není obtížné ztotožnit druhotný pochod se změnami **Breuerova** vázaného nebo tónického obsazení¹⁴⁾. Bylo by pak úkolem vyšších vrstev duševního aparátu vázat vzrušení pudů, k němuž došlo při primárním pochodu. Nezdar této vazby by vyvolal poruchu obdobnou traumatické neuróze; teprve po uskutečnění vazby by se mohla nadvláda principu slasti (a jeho modifikace v principu reality) nerušeně prosadit. Až do té doby by však stál v popředí druhý úkol duševního aparátu, přemoci vzrušení anebo je vázat, sice ne v protikladu k principu slasti, avšak nezávisle na něm a zčásti bez ohledu na něj.

Projevy nutkání k opakování, jež jsme popsali u raných činnostech dětského duševního života i podle zážitků z psychoanalytické léčby, ukazují ve vysoké míře pudový, a tam, kde se nacházejí v protikladu vůči principu slasti, démonický charakter. U dětské hry se domníváme, že chápeme, že dítě opakuje i nelibý zážitek proto, že svou aktivitou dosahuje daleko důkladnějšího zvládnutí silného zážitku, než by to bylo možné při pouze pasivním prožívání. Zdá se, že každé opětovné opakování toto ovládnutí, o něž dítě usiluje, zlepšuje, a také při slastiplných zážitcích nemá dítě nikdy dost opakování a bude neoblomně trvat na totožnosti dojmu. Tomuto charakterovému rysu je souzeno, aby později zmizel. Vtip, který slyšíme podruhé, nebude mít téměř žádný účinek, divadelní představení nedosáhne již nikdy podruhé toho dojmu, jaký zanechalo poprvé; ba dospělého bude těžké přimět k tomu, aby po krátké době ještě jednou přečetl až do konce nějakou knihu, jež se mu velmi líbila. Podmínkou požitku bude vždy, aby šlo o něco nového. Dítě však nepřestane požadovat od dospělého opakování hry, jež mu byla ukázána anebo kterou si s ním zahrál, až to vyčerpaný dospělý odmítne, a když jsme mu vypravovali nějaký krásný příběh, chce slyšet stále znovu tutéž historku místo nějaké nové, trvá neoblomně na totožnosti opakování a opraví každou

změnu, jíž se vypravěč dopustil a s níž si snad chtěl dokonce získat novou zásluhu. Principu slasti to neodporuje; je zjevné, že opakování, znovunalézání identity, znamená samo zdroj slasti. U analyzovaného se naproti tomu stává jasným, že nutkání opakovat při přenosu události z dětského období svého života se v **každém** směru principu slasti vymyká. Pacient se přitom chová plně jakoby dětinsky, a tak nám ukazuje, že vytěsněné stopy vzpomínek na jeho pradávné zážitky v něm nejsou přítomny ve vázaném stavu, ba do jisté míry nejsou schopny sekundárního pochodu. Této nevázanosti vděčí také za svou schopnost vytvářet napojením na zbytky toho, co prožil během dne, fantazijní představu vyjadřující určité přání, kterou je třeba zobrazit ve snu. S tímtež nutkáním k opakování se setkáváme tak často jako s terapeutickou překážkou, když chceme ke konci léčby prosadit úplné oddělení od lékaře, a je třeba se domnívat, že se nejasná úzkost lidí neseznámených s analýzou, kteří se bojí probudit něco, co by podle jejich názoru bylo lépe nechat spát, v podstatě obává, že se objeví toto démonické nutkání.

Jakým způsobem však souvisí pudové prvky s nutkáním k opakování? Zde se nám musí vtírat myšlenka, že jsme se dostali na stopu obecného, dosud nejasně rozpoznávaného - anebo alespoň ne výslovně zdůrazňovaného - charakteru pudů, a snad veškerého organického života vůbec. **Pud by tedy bylo živým organismům vlastní nutkání k obnově nějakého dřívějšího stavu**, jehož se tento živý organismus musel pod vlivem vnějších rušivých sil vzdát, byl by jistým druhem organické pružnosti, anebo, chceme-li, projevem setrvačnosti v organickém životě¹⁵⁾.

Toto pojetí pudu zní podivně, neboť jsme si zvykli na to, že v pudu vidíme faktor nutící ke změnám a k vývoji, a máme v něm nyní rozpoznat pravý opak, výraz **konzervativní** povahy toho, co je živé. Na druhé straně nás rychle napadají ty příklady ze života zvířat, jež se zdají potvrdovat historickou podmíněnost pudů. Když jisté druhy ryb podnikají v době tření obtížná stěhování, aby nakladly jikry v jistých vodách, daleko od ostatních míst svého pobytu, pak podle výkladu mnoha biologů pouze vyhledaly dřívější bydliště svého druhu, která v průběhu času vyměnily za jiná. Totéž má platit pro stěhování těžných ptáků, ale potřeby pátrat po dalších případech nás brzy

zprošťuje připomínka toho, že v jevech dědičnosti a ve skutečnostech z oblasti embryologie máme ty nejvelkolepější důkazy nutkání k opakování u organického života. Vidíme, že zárodek živého zvířete je nucen - třebaže v letmé zkratce - ve svém vývoji opakovat struktury všech těch forem, z nichž dané zvíře pochází, místo aby pospíchal nejkratší cestou ke své definitivní podobě, a můžeme toto chování vysvětlit jen z nejmenší části mechanicky, nesmíme ponechávat stranou historické vysvětlení. A právě tak sahá daleko do řady zvířecích předků schopnost reprodukce, jež nahrazuje ztracený orgán vytvořením nového, který je úplně stejný.

Námítku, jež je nasnadě - že je tomu ovšem tak, že kromě konzervativních pudů, jež nutí k opakování, existují také jiné, které pohánějí k novému uspořádání a k pokroku - nesmíme jistě nechat bez povšimnutí; hodláme ji také později zahrnout do našich úvah. Avšak předtím nás může zlákat možnost sledovat domněnku, že všechny pudy chtějí znovuoobnovit to, co zde bylo dříve, do všech důsledků. Pokud snad bude to, k čemu přitom dospějeme, vzbuzovat zdání něčeho „hlubokomyslného“ anebo bude připomínat cosi mystického, pak přesto víme, že nám nelze vyčítat, že bychom se o něco takového snažili. Usilujeme o strážlivé výsledky výzkumu nebo na něm založených úvah a naším přáním je nedodat jim žádný jiný charakter než charakter bezpečný¹⁶⁾.

Jestliže jsou tedy všechny organické pudy konzervativní, historicky nabyté a zaměřené na regresí, na znovuoobnovení toho, co zde bylo dříve, pak musíme úspěchy organického života přičíst na účet vnějších, rušivých a rozptylujících vlivů. Elementární živý tvor by se od samého počátku svého života nechtěl měnit, za neměnicích se okolností by stále jen opakoval tentýž průběh svého života. Avšak v konečné instanci by to musely být dějiny vývoje naší Země a jejího vztahu ke Slunci, jež nám zanechaly ve vývoji organismů svůj otisk. Konzervativní organické pudy přijaly každou z těchto vnucených změn běhu života do sebe a uschovaly je za účelem opakování a musí tak působit klamným dojmem sil, které usilují o změnu a pokrok, zatímco se pouze snaží dosáhnout starého cíle starými a novými cestami. Také tento konečný cíl veškerého organického snažení by bylo možné uvést. Konzervativní povaze pudů by odporovalo, kdyby cílem života byl nějaký dosud nikdy

předtím nedosažený stav. Musí to být spíše starý, výchozí stav, jež život kdysi opustil a o návrat k němuž přes všechny vývojové okliky usiluje. Jestliže smíme přijmout jako bez výjimky platící zkušenost, že všechno živé z **vnitřních** důvodů umírá, vrací se do anorganického stavu, pak můžeme pouze říci: **Cílem veškerého života je smrt, a směrem zpět do minulosti: Neživé zde bylo dříve než živé.**

Kdysi byly v neživé hmotě nějakým dosud zcela nepředstavitelným působením sil probuzeny vlastnosti života. Snad to byl proces podobající se jako jeho předobraz tomu jinému procesu, jenž dal později v jisté vrstvě živé hmoty vzniknout vědomí. Tehdy vzniklé napětí v předtím neživé látce usilovalo o to, aby se přestalo odlišovat; začal zde existovat první pud, pud snažící se o návrat k neživé hmotě. Pro tehdy žijící hmotu bylo umírání ještě lehké, musela pravděpodobně projít jen krátkou životní cestou, jehož směr byl určen chemickou strukturou mladého života. Po dlouhou dobu tak možná byla živá hmota stále znovu nově vytvářena a snadno umírala, až se určující vnější vlivy změnilly tak, že přinutily dosud přežívající hmotu ke stále větším odchylkám od původní životní cesty a ke stále složitějším oklikám až do okamžiku dosažení cíle spočívajícího ve smrti. Tyto okliky na cestě ke smrti, konzervativními pudy přesně dodržované, by nám dnes skýtaly obraz životních jevů. Jestliže trváme na výhradně konzervativní povaze pudů, pak nemůžeme dospět k jiným domněnkám o původu a cíli života.

Právě tak zarážející jako tyto závěry je pak to, co vychází najevo u velkých skupin pudů, jejichž existenci předpokládáme za životními projevy organismů. Tvrzení o existenci pudů sebezáchovy, jež má podle nás každý živý tvor, je v podivném rozporu s předpokladem, že celý pudový život slouží k tomu, aby se přivodila smrt. Teoretický význam pudů sebezáchovy, pudů směřujících k dosažení moci a pudů usilujících o uplatnění daného jedince, viděno v tomto světle, klesá; jsou to dílčí pudy, určené k tomu, aby zajistily vlastní cestu daného organismu ke smrti a zabraňovaly jiným možnostem návratu k anorganickému stavu než jsou možnosti imanentní, avšak záhadná snaha organismu ubránit se celému světu navzdory odpadá. Postačuje, že organismus chce zemřít pouze svým vlastním způsobem; také tito strážci života byli původně souputníky smrti. Přitom vzniká paradox, že se živý organismus tím neenergičtějším

způsobem vzpírá vlivům (nebezpečím), jež by mu mohly dopomoci k tomu, aby dosáhl svého životního cíle krátkou cestou (takříkajíc zkratem), avšak toto chování charakterizuje právě čistě pudové úsilí na rozdíl od úsilí inteligentního.

Rozpomeňme se však, nemůže tomu tak být! Do zcela jiného světla se dostávají sexuální pudy, pro něž nauka o neurozách požadovala zvláštní postavení. Ne všechny organismy podlely vnějšímu tlaku, který je poháněl ke stále dále zacházejícímu vývoji. Mnohým se podařilo zachovat se na svém nízkém stupni až do současnosti; vždyť ještě dnes žijí ne-li všichni, tak přece jen mnozí živí tvorové, kteří se musejí podobat předstupňům vyšších živočichů a rostlin. A právě tak neprocházejí všechny elementární organismy, jež dohromady tvoří složité tělo nějakého vyššího živého tvora, celou cestou vývoje až k přirozené smrti. Některé mezi nimi, zárodečné buňky, si pravděpodobně zachovávají původní strukturu živé hmoty a oddělují se, vybaveny všemi zděděnými i nově získanými pudovými dispozicemi, po jistém čase od celého organismu. Snad jsou to právě obě tyto vlastnosti, jež jim umožňují jejich samostatnou existenci. Dostanou-li se do příznivých podmínek, začnou se rozvíjet, to znamená opakovat tu hru, jíž vděčí za svůj vznik, a končí to tím, že část jejich hmoty znovu pokračuje ve vývoji až do konce, zatímco jiná část se jakožto nový zbytek zárodku znovu vrací na počátek vývoje. A tak se tyto zárodečné buňky vzpírají umírání živé hmoty a dovedou pro ni vybojovat to, co se nám musí jevit jako potenciální nesmrtnost, třebaže to snad znamená jenom prodloužení cesty vedoucí ke smrti. V nejvyšší míře významná je pro nás ta skutečnost, že zárodečná buňka je pro tento výkon posilována anebo je pro něj teprve vůbec učiněna způsobitou splynutím s nějakou zárodečnou buňkou jinou, jí podobnou a přece od ní odlišnou.

Ty pudy, jež dbají na osudy těchto jednotlivého tvora přežívajících elementárních organismů, starají se o jejich bezpečné umístění, dokud jsou bezbranné vůči dráždivým podnětům z vnějšího světa, způsobují, že se setkávají s jinými zárodečnými buňkami atd., tvoří skupinu pudů sexuálních. Ty jsou konzervativní v témže smyslu jako ostatní pudy tím, že znovu vytvářejí dřívější stavy živé hmoty, avšak jsou takovými v silnější míře tím, že se ukazují být zvláště odolné vůči vnějším vli-

vům, a potom ještě v širším smyslu, protože uchovávají samotný život na delší dobu¹⁷⁾. Jsou to pudy života ve vlastním slova smyslu; tím, že působí proti záměru ostatních pudů, který vede prostřednictvím funkce ke smrti, je naznačen protiklad mezi nimi a ostatními pudy, jež nauka o neurózách rozpoznala záhy jako významný. Je to jako nějaký s váháním spojený rytmus v životě organismů; jedna skupina pudů žene útokem vpřed, aby dosáhla konečného cíle života co možná nejdříve, druhá skupina odskakuje na jistém místě této cesty směrem zpět, aby ji od určitého bodu absolvovala ještě jednou a prodloužila tak její trvání. Avšak i když zde sexualita a rozdíl pohlaví na počátku života jistě nebyly, zůstává přece jen možným, že pudy, jež je později třeba označit jako sexuální, zahájily svou činnost již od samého začátku a nezapočaly svou práci namířenou proti hře „pudů Já“ teprve v nějakém pozdějším okamžiku¹⁸⁾.

Vraťme se nyní sami poprvé zpátky, abychom si položili otázku, zda všechny tyto spekulace nepostrádají odůvodnění. Neexistují skutečně, **odhlédneme-li od pudů sexuálních**, žádné jiné pudy kromě těch, jež chtějí znovuoobnovit nějaký dřívější stav, neexistují také jiné pudy, které usilují o něco, čeho nebylo dosud nikdy dosaženo? Nevím v organickém světě o žádném bezpečném příkladu, jenž by námi navržené charakteristice odporoval. Jisté nelze zjistit, že by v živočišném a rostlinném světě existoval obecný pud směřující k vyššímu vývoji, třebaže skutečně zůstává nesporným, že se vývoj ubírá tímto směrem. Avšak na jedné straně je namnoze jen věcí našeho posouzení, prohlásíme-li jeden vývojový stupeň za vyšší než nějaký vývojový stupeň jiný, a na straně druhé nám věda o životě ukazuje, že vyšší vývoj v jednom bodě je velmi často vykoupen nebo kompenzován regresí v nějakém bodě jiném. Existuje také dostatek forem živočichů, vlastnosti jejichž mláďat nám dovolují dospět k závěru, že jejich vývoj nabyl spíše regresivního charakteru. Vývoj směrem k vyšším formám stejně tak jako vývoj směrem zpět by mohly v obou případech být důsledkem vnějších sil nutících k přizpůsobení a úloha pudů by se mohla v obou případech omezovat na to, že si vnucenou změnu ponechají jako vnitřní zdroj slasti¹⁹⁾.

Pro mnoho z nás může být také těžké vzdát se víry v to, že v člověku samotném přebývá pud sebezdokonalování, který jej přivedl na současnou výši jeho duševních výkonů a etické sub-

limace a od něž můžeme očekávat, že se postará o jeho vývoj směrem k nadčlověku. Já však na takovýto vnitřní pud nevěřím a nevidím žádný způsob, jak tuto člověku dobře dělající iluzi – ušetřit. Zdá se mi, že dosavadní vývoj člověka nevyžaduje žádné jiné vysvětlení než vývoj zvířat, a to, co u určitého menšího počtu lidských jedinců pozorujeme jako neúnavné puzení k dalšímu zdokonalování, lze přirozeně chápat jako důsledek vytěsnění pudů, na němž je vybudováno to, co je na lidské kultuře nejcennější. Vytěsněný pud nikdy nepřestane usilovat o své plné uspokojení, jež by spočívalo v opakování určitého primárního zážitku spojeného s uspokojením; žádné tvorby náhražek, žádné vytvořené reakce ani sublimace nepostačují k tomu, aby odstranily jeho trvajícím napětí, a z rozdílu mezi nalezenou a vyžadovanou slastí vzniká hnací faktor, který nedovoluje setrvat v žádné z vytvořených situací, nýbrž podle slov básníka „nespoutaně žene stále vpřed“ (Mefistovi ve „Faustovi“, I, Studovna). Cestu zpět, k plnému uspokojení, znemožňuje zpravidla odpor, který udržuje vytěsnění, a tak nezbyvá nic jiného, než dále kráčet tím druhým, ještě volným směrem vývoje, ovšem bez vyhlídky na to, že by bylo možné tento proces dokončit a dosáhnout cíle. Pochody při vytváření neurotické fobie, jež přece není ničím jiným, než pokusem o útek před uspokojením pudů, nám poskytují předobraz vzniku tohoto zdánlivého „pudu sebezdokonalování“, který však rozhodně nemůžeme připisovat všem lidským jedincům. Dynamické podmínky pro to zde sice zcela obecně jsou, avšak zdá se, že ekonomické poměry napomáhají tomuto fenoménu jen v řídkých případech.

Jen jedním slovem však poukažme na pravděpodobnost, že snaha Erosu spojovat organické do stále větších celků poskytuje náhradu „pudu sebezdokonalování“, jež není možné uznat. Ve spojení s účinky vytěsnění by mohla vysvětlit jevy, které jsou tomuto pudu připisovány.

VI

Náš dosavadní závěr, jenž postuluje existenci ostrého protikladu mezi pudy Já a sexuálními pudy a nechává první z nich „pudit“ k smrti a druhé k pokračování života, nás jistě v mno-

ha směrech neuspokojí. K tomu přistupuje, že jsme vlastně jen pro ty první mohli vznášet nárok na konzervativní nebo lépe řečeno regresivní, nutkání k opakování odpovídající charakteru pudu. Podle naší domněnky totiž pudy Já pocházejí z oživení neživé hmoty a chtějí znovuoobnovit neživý charakter. Co se naproti tomu týče sexuálních pudů - je patrné, že reprodukují prvotní stavy daného živého tvora, avšak jejich cílem, o nějž usilují všemi prostředky, je splynutí dvou určitým způsobem diferencovaných zárodečných buněk. Jestliže se toto spojení neuskuteční, pak zárodečná buňka odumře tak jako všechny ostatní prvky mnohobuněčného organismu. Pouze za této podmínky může pohlavní funkce prodloužit život a propůjčit mu zdání nesmrtnosti. Kterou důležitou událost ve vývojovém procesu živé hmoty však pohlavní rozmnožování anebo jeho předchůdce, kopulace dvou jedinců mezi drobnohlednými organismy (Protista), opakuje? To nedokážeme říci, a proto bychom pocítovali jako ulehčení, kdyby bylo možné dospět k závěru, že celá stavba našich myšlenek je mylná. Protiklad mezi pudy Já (pudy smrti) a sexuálními pudy (pudy života) by pak odpadl, a tím by také nutkání k opakování pozbylo toho významu, jenž je mu připisován.

Vraťme se proto k jednomu námi vsunutému předpokladu v očekávání, že jej bude možné exaktně vyvrátit. Učinili jsme další závěry na základě předpokladu, že vše živé musí zemřít z vnitřních příčin. Vyslovili jsme tuto domněnku tak bezstarostně, protože se nám jako taková nejeví. Jsme zvyklí tak uvažovat, naši básníci nás v tom utvrzují. Snad jsme se pro to rozhodli, protože v této víře je jistá útěcha. Když již má člověk sám zemřít a předtím ztratit své nejmilovanější v důsledku jejich smrti, pak chce raději podlehnout neuprosnému přírodnímu zákonu, vznešenému *Αὐτὸς ἴσθι* než nějaké náhodě, jíž by se možná ještě dalo vyhnout. Avšak snad je tato víra ve vnitřní zákonitost umírání také jen jednou z iluzí, které jsme si vytvořili, „abychom unesli tíhu bytí“. Původní tato víra jistě není, primitivním národům je představa „přirozené smrti“ cizí; vysvětlují každé úmrtí mezi svými příslušníky vlivem nějakého nepřítelů anebo zlého ducha. Neopomeňme se proto obrátit kvůli přezkoumání této víry na biologickou vědu.

Když tak učiníme, můžeme být udiveni tím, jak málo jsou biologové v otázce přirozené smrti jednotní, ba i tím, že se jim

pojem smrti vůbec rozplývá pod rukama. Skutečnost existence určité průměrné délky života přinejmenším u vyšších živočichů hovoří přirozeně pro smrt z vnitřních příčin, avšak ta okolnost, že jednotliví velcí živočichové a obrovité stromní útvary dosahují velmi vysokého věku, který dosud nelze odhadnout, tento dojem opět odstraňuje. Podle velkolepé koncepce **W. Fließe** jsou všechny životní projevy - a jistě také smrt - organismů vázány na plnění určitých termínů, v nichž se projevuje závislost dvou živých substancí, jedné mužské a jedné ženské, na slunečním roku. Avšak pozorování toho, jak lehce a v jakém rozsahu je možné, aby vliv vnějších sil měnil životní projevy zejména rostlinného světa v jejich časovém výskytu, urychloval jejich příchod anebo vedl k jejich opoždění, se vzpírají ustrnulosti **fliešovských** formulí a zavdávají přinejmenším podnět k pochybnostem o výlučné platnosti jím formulovaných zákonů.

Největší zájem u nás budí způsob, jímž bylo téma délky života organismů a jejich smrti zpracováno v pracích **A. Weismanna**²⁰⁾. Od tohoto badatele pochází rozlišení živé hmoty na smrtelnou a nesmrtelnou polovinu; tou smrtelnou je tělo v užším smyslu, soma, pouze tato část podléhá přirozené smrti, zárodečné buňky jsou však **potenciálně** nesmrtelné potud, že jsou s to se za jistých příznivých podmínek vyvinout v nového jedince, anebo jinak vyjádřeno, obklopit se novou somou²¹⁾.

Tím, co nás na tom upoutává, je neočekávaná analogie s naším vlastním pojetím, k němuž jsme dospěli tak rozdílnou cestou. **Weismann**, který zkoumá živou hmotu z morfologického hlediska, v ní rozpoznává složku, jež propadá smrti - somu, tělo kromě látek souvisejících s pohlavním životem a s dědičností, a složku nesmrtelnou, totiž právě tuto zárodečnou protoplazmu, jež slouží zachování druhu, rozmnožování. Nezastavili jsme živou hmotu, nýbrž síly v ní působící, a byli jsme dovedeni k tomu, abychom rozlišovali dva druhy pudů, ty, které chtějí vést život ke smrti, a ty druhé, pudy sexuální, jež stále znovu usilují o obnovování života a prosazují je. To zní jako dynamický dodatek k **Weismannově** morfologické teorii.

Zdání významné shody vyprchá poté, kdy se dozvíme o **Weismannově** rozhodnutí o problému smrti. **Weismann** totiž připouští oddělení smrtelné somy a nesmrtelné zárodečné pro-

toplazmy teprve u mnohobuněčných organismů, u jednobuněčných živočichů jsou jedinec a buňka sloužící k rozmnožování dosud jedno a totéž²²⁾. Jednobuněčný organismus tedy prohlásuje za potenciálně nesmrtelný, smrt se objevuje teprve u Metazoa, mnohobuněčných živočichů. Tato smrt vyšších tvorů je ovšem smrtí přirozenou, smrtí z vnitřních příčin, není však založena na nějaké prapůvodní vlastnosti živé hmoty²³⁾, nelze ji chápat jako absolutní, v podstatě života spočívající nutnost²⁴⁾. Smrt je spíše určitým účelovým zařízením, určitým jevem vyjadřujícím přizpůsobení vnějším životním podmínkám, protože od okamžiku rozdělení buněk těla na somu a zárodečnou protoplazmu by se neomezená délka života jedince stala zcela neúčelným luxusem. S nástupem této diferenciace u mnohobuněčných živočichů se smrt stala možnou a účelnou. Od té doby soma vyšších živých tvorů v jisté době z vnitřních důvodů odumírá, jednobuněční živočichové však zůstali nesmrtelní. Rozmnožování naproti tomu nebylo zavedeno teprve spolu se smrtí, je to spíše prapůvodní vlastnost živé hmoty stejně jako růst, z něhož vyšlo, a život zůstal od svého počátku na Zemi nepřerušovaný.

Lze snadno vidět, že připuštění existence přirozené smrti u vyšších organismů naší věci málo pomůže. Jestliže je smrt určitou vlastností, které živi tvorové nabyli až později, pak nepřicházejí pudby smrti, jež se odvozují od počátku života na Zemi, dále do úvahy. Mnohobuněční živočichové pak sice mohou umírat z vnitřních důvodů, kvůli nedostatkům své diferenciace nebo v důsledku nedostatků své výměny látkové; z hlediska otázky, jež nás zaměstnává, to není zajímavé. Takové pojetí a odvození smrti je také obvyklému myšlení člověka jistě mnohem bližší než zarážející domněnka o existenci „pudby smrti“.

Diskuse, která navázala na formulaci **Weismannových** názorů, nepřinesla po mém soudu v žádném směru rozhodující výsledky²⁶⁾. Mnozí autoři se vrátili ke stanovisku **Goetheho** (1885), jenž spatřoval ve smrti přímý následek rozmnožování. **Hartmann** charakterizuje smrt nikoli tím, že se objeví „mrtvola“, nějaký odumřelý díl živé hmoty, nýbrž ji definuje jako „uzavření individuálního vývoje“. V tomto smyslu jsou smrtelní také Protozoa, smrt u nich spadá vždy vjedno s rozmnožováním, je jim však do jisté míry zastřena tím, že veškerá hmo-

ta rodičovského živočicha může být převedena přímo do mladých dětských jedinců (l.c., s. 29).

Zájem bádání se brzy zaměřil na to, aby se údajná nesmrtelnost živé hmoty experimentálně vyzkoušela na jednobuněčných organismech. Jeden Američan, **Woodruff**, začal pěstovat obrveného nálevníka, „trepku“, jež se rozmnožuje dělením na dva jedince, a sledoval její vývoj až do 3029. generace, kdy svůj pokus přerušil, tak, že pokaždé izoloval jeden z produktů dělení a dal jej do čerstvé vody. Tento pozdní potomek první trepky byl právě tak svěží jako jeho prapředek, bez jakýchkoli známek stárnutí nebo degenerace; tím se zdála být, pokud lze taková čísla již považovat za průkazná, nesmrtelnost jednobuněčných organismů experimentálně dokazatelná²⁷⁾.

Jiní badatelé dospěli k odlišným výsledkům **Maupas**, **Calikins** a další dospěli na rozdíl od **Woodruffa** k závěru, že také tito nálevníci po jistém počtu dělení slábnou, jejich velikost se zmenšuje, ztrácejí část své organizace a nakonec umírají, pokud na ně nezapůsobí jisté osvěžující vlivy. Podle toho by Protozoa umírali po určité fázi stařeckého chátrání docela tak jako vyšší živočichové, tedy ve výrazném rozporu s tvrzeními **Weismanna**, který považuje smrt za něco, co začalo být živým organismům vlastní až později.

Ze souvislosti těchto výzkumů vyzvedáváme dvě skutečnosti, jež se nám zdají poskytovat pevné vodítko. Za prvé: jestliže se dvě příslušná zvířátka dokáží v nějakém okamžiku, kdy se u nich ještě neprojevují změny spojené se stářím, navzájem spojit, „kopulovat“ - načež se po nějaké době opět rozejdou - pak zůstávají ušetřena stáří, byla „omlazena“. Tato kopulace je ovšem přece jen předchůdkyní pohlavního rozmnožování vyšších živočichů; nemá ještě nic společného s množением, omezuje se na smíchání látek obou jedinců (**Weismannova** amphimixis). Osvěžující vliv kopulace však může být také nahrazen určitými dráždicími prostředky, změnami ve složení živých tekutin, zvýšením teploty anebo zatřesením. Vzpomínáme si na slavný pokus **J. Loeba**, který přinutil vejce ježovky mořské jistými chemickými podněty k procesům dělení, k nimž jinak dochází teprve po oplodnění.

Za druhé: je přece jenom pravděpodobné, že nálevníci jsou procesem svého vlastního života dováděni k přirozené smrti,

neboť rozpor mezi výsledky **Woodruffa** a jiných badatelů je způsoben tím, že **Woodruff** přiváděl každou novou generaci do čerstvé živné tekutiny. Pokud to neudělal, pak pozoroval tytéž změny spojené se stárnutím u jednotlivých generací jako ostatní badatelé. Dospěl k závěru, že zvířátkům škodí produkty výměny látkové, které vypouštějí do okolní tekutiny, a mohl pak přesvědčivě dokázat, že tento účinek vedoucí ke smrti dané generace mají jenom produkty **vlastní** výměny látkové. V roz-toku, jenž byl přesycen odpadními produkty vzdáleněji pří-buzného druhu prvoka, se týmž tvorečkům, kteří by určitě zahynuli, být nakupeni ve své vlastní živné tekutině, dařilo znamenitě. Nálevník tedy umírá, je-li odkázán sám na sebe, přirozenou smrtí na nedokonalost odstraňování produktů své vlastní výměny látkové; ale snad také všichni vyšší živočicho-vé v podstatě umírají v důsledku téže neschopnosti.

Mohou se nás zde zmocnit pochybnosti o tom, zda bylo vůbec účelné hledat rozhodnutí otázky přirozené smrti ve studiu jed-nobuněčných organismů. Primitivní organizace těchto živých tvorů nám může zastírat důležité okolnosti, jež existují i u nich, avšak které můžeme rozpoznat až u vyšších živočichů, kde zís-kaly morfologické vyjádření. Když opustíme morfologické hle-disko ve prospěch hlediska dynamického, pak nám může být vůbec lhostejné, zda lze přirozenou smrt jednobuněčných živo-čichů prokázat anebo ne. U nich se substance, která byla pozdě-ji uznána za nesmrtelnou, dosud nikterak neoddělila od sub-stance smrtelné. Hnací síly, jež se snaží převést život ve smrt, by mohly také u nich působit od samého začátku, a přesto by jejich účinek mohl být silami udržujícími život tak zakryt, že se přímý důkaz jejich existence stává velmi obtížným. Slyšeli jsme ovšem, že pozorování biologů nám dovolují předpokládat, že takovéto vnitřní procesy vedoucí ke smrti existují i u jedno-buněčných organismů. Avšak dokonce i když se ukáže, že jed-nobuněční živočichové jsou nesmrtelní ve **Weismannově** smyslu, platí jeho tvrzení, že se smrt objevila až v pozdním období, pouze pro navenek zjevné projevy smrti a neumožňuje přijímat žádné předpoklady týkající se procesů ke smrti nut-kajících. Naše očekávání, podle něhož biologie zcela odstraní uznávání pudů smrti, se nevyplnilo. Můžeme se dále zabývat jeho možnostmi, když k tomu budeme mít jinak důvody. Nápad-ná podobnost **weismannovského** odlišení somy a zárodečné

protoplazmy s naším oddělením pudů smrti od pudů života však nadále existuje a znovu nabývá své hodnoty.

Zastavme se krátce u tohoto ostře dualistického pojetí pudo-vého života. Podle teorie **E. Heringa** o pochodech v živé hmotě v ní nepřetržitě probíhají dva druhy procesů protichůdného směru, jedny budují - to jsou procesy asimilační, ty druhé odbou-rávají - to jsou procesy disimilační. Máme se odvážit rozpoznat v obou těchto směrech životních procesů projev činnosti obou našich pudových hnutí, pudů života a pudů smrti? Nemůžeme si však zakrývat něco jiného: že jsme, aniž by to bylo naším úmyslem, vepluli do přístavu filosofie **Schopenhauera**, pro nějž je přece smrt „vlastním výsledkem“ a potud účelem živo-ta,²⁸⁾ sexuální pud je však ztělesněním vůle k životu.

Pokusme se odvážně učinit jeden krok dále. Podle všeobec-ného mínění se spojení mnoha buněk v životní svazek, mnoho-buněčnost organismu, stalo prostředkem k prodloužení délky jejich života. Jedna buňka slouží k tomu, aby zachovala život buněk jiných, a buněčný stát může dále žít, i když jednotlivé buňky musí odumřít. Již jsme slyšeli, že také kopulace, dočas-né spojení dvou jednobuněčných organismů, na oba působí tak, že pomáhá uchovávat život, a omlazujícím způsobem. Tak bychom mohli učinit pokus přenést teorii libida, k níž jsme dospěli v psychoanalýze, na vztah buněk k sobě navzájem a představit si, že to jsou v každé buňce působící pudy života nebo sexuální pudy, jež si berou za svůj objekt ostatní buňky, částečně neutralizují jejich pudy smrti, to znamená těmito pudy podnicené procesy, a tak je udržují naživu, zatímco jiné buňky obstarávají totéž pro ně a ještě jiné se při výkonu své libidinozní funkce samy obětují. Zárodečné buňky samotné by se chovaly naprosto „narcistně“, jak jsme to zvyklí označovat v nauce o neurózách, když celý jedinec ponechává své libido v Já a nevydává nic z něj na obsazení objektů. Zárodečné buň-ky potřebují své libido, činnost svých pudů života, samy pro sebe jako zásobu pro svou pozdější, velkolepě budovatelskou činnost. Snad můžeme označit také buňky zhoubných novo-tvarů, jež organismus ničí, za narcistní v témže smyslu. Vždyť patologie je připravena pokládat jejich zárodky za vrozené a připisovat jim embryonální vlastnosti. Tak by tedy libido našich sexuálních pudů spadalo vjedno s Erotem básníků a filo-sofů, který udržuje všechno živé pohromadě.

Na tomto místě nacházíme příležitost k tomu, abychom přehlédlí pomalý vývoj naší teorie libida. Analýza přenosových neuróz nám nejprve vnučila protiklad mezi „sexuálními pudy“, jež jsou zaměřeny na objekt, a ostatními pudy, které jsme poznali jen velmi nedostatečně a jež jsme předběžně označovali za pudy Já. Mezi nimi jsme museli v první řadě rozpoznat pud, který slouží sebezáchově jedince. Jaké další rozlišení zde bylo třeba dělat, nebylo možné vědět. Žádná znalost by pro odvodnění správné psychologie nebyla bývala tak důležitá, jako přibližné nahlédnutí do společné povahy a případných zvláštností pudů. Avšak v žádné oblasti psychologie jsme netápali tak dlouho v temnotách. Každý postuloval existenci tolika pudů anebo „základních pudů“, jak mu bylo libo, a hospodařil s nimi tak jako staří řečtí přírodní filosofové se svými čtyřmi prvky: vodou, zemí, ohněm a vzduchem. Psychoanalýza, jež se nemohla obejít bez přijetí nějaké domněnky týkající se pudů, se zprvu řídila populárním rozlišováním pudů, jehož vzorem je formulace „hlad a láska“. To alespoň nebyl žádný nový akt svévole. S tím analýza psychoneuróz vystačila pro celý úsek svého vývoje. Pojem „sexuality“ - a tím sexuálního pudu - musel být ovšem rozšířen, až zahrnul mnohé, co nebylo možné zařadit pod rozmnožovací funkci, a kvůli tomu vzniklo dosti hluku v přísném, vznešeném anebo pouze pokryteckém světě.

Další krok následoval, když si psychoanalýza mohla blíže ohmatat psychologické Já, s nímž se nejprve seznámila jenom jako s vytěsňující, cenzurující a budování ochranných staveb a tvorby reakcí schopnou instancí. Kritičtí a jiní daleko vidící duchové sice již dávno vznášeli námitky proti omezení pojmu libida na energii sexuálních pudů obrácených k objektu. Opmenuli však sdělit, odkud ke svému lepšímu porozumění věci dospěli, a nedokázali z něj odvodit něco pro analýzu použitelného. Psychoanalytickému pozorování se pak stalo pozvolna nápadným, jak pravidelně je libido odváděno od objektu a zaměřováno na Já (introverze), a tím, že studovalo vývoj libida dítěte v jeho nejranějších fázích, dospělo k závěru, že Já je vlastní a původní zásobárnou libida, jež je teprve odtud přenášeno na objekt. Já vstoupilo mezi sexuální objekty a bylo hned uznáno za nejpřednější mezi nimi. Když libido takto pobývalo v Já, bylo nazváno narcistním²⁹⁾. Toto narcistní libido bylo přirozeně také projevem síly sexuálních pudů v analytickém

smyslu, které bylo nutné ztotožnit, s od samého začátku připouštěnými, „pudy sebezáchovy“. Tím se stal původní protiklad pudů Já a sexuálních pudů nedostačujícím. Bylo rozpoznáno, že část pudů Já je libidinozní; v Já působily - pravděpodobně kromě jiných - také sexuální pud, přesto jsme však oprávněně říci, že stará formulace, podle níž je psychoneuróza založena na konfliktu mezi pudem Já a sexuálními pudem, neobsahovala nic, co by dnes bylo třeba zavrhnout. Rozdíl mezi oběma druhy pudů, který byl původně míněn nějak kvalitativně, je nyní třeba jenom určovat jinak, totiž **topicky**. Zvláště přenosová neuróza, vlastní předmět studia psychoanalýzy, zůstává výsledkem konfliktu mezi Já a libidinozním obsazením objektu.

O to více musíme nyní zdůraznit libidinozní charakter pudů sebezáchovy, protože se odvažujeme dalšího kroku - rozpoznat sexuální pud jako všeudržující Eros a odvodit narcistní libido Já z příspěvků k libidu, jimiž navzájem ručí buňky somy. Nyní však stojíme náhle tváří v tvář následující otázce: když jsou také pud sebezáchovy libidinozního charakteru, pak snad nemáme vůbec žádné jiné pud než libidinozní. Přinejmenším žádné jiné nevidíme. Potom ale musíme přece jenom dát za pravdu těm kritikům, kteří od začátku tušili, že psychoanalýza vysvětluje **všechno** ze sexuality, anebo novátorům jako **Jung**, kteří se rychle rozhodli použít libida jako „hybné síly“ vůbec. Není tomu tak?

Naším úmyslem tento výsledek ovšem není. Vyšli jsme přece naopak z ostrého rozlišení mezi pudem Já = pud smrti a sexuálními pudem = pud života. Byli jsme přece připraveni počítat k pudům smrti také údajné pud sebezáchovy Já, kterýžto názor jsme od té doby opravili a vzali zpět. Naše pojetí bylo od začátku pojetím **dualistickým** a je jím dnes v ještě ostřejší podobě než dříve, a to od té doby, kdy již tyto protiklady nenazýváme pudem Já a sexuálními pudem, nýbrž pudem života a pudem smrti. **Jungova** teorie libida je naproti tomu monistická; to, že nazval svou jedinou hybnou sílu libidem, muselo způsobit zmatek, nemělo by nás to však dále ovlivňovat. Tušíme, že v Já působí ještě jiné pud než libidinozní pud sebezáchovy; měli bychom jen být s to je odhalit. Je třeba litovat, že analýza Já pokročila tak málo, že se tento důkaz pro nás stává značně obtížný. Libidinozní pud Já mohou být ovšem zvláštním způsobem spojeny s ostatními, nám dosud neznámými pudem Já.

Ještě dříve, než jsme jasně rozpoznali narcismus, existovala již v psychoanalýze domněnka, že pudy Já k sobě přitáhly libidinozní složky. To jsou však značně nejisté možnosti, k nimž budou protivníci sotva přihlížet. Nepříjemné zůstává, že nám analýza dosud vždy umožnila prokázat existenci libidinozních pudů. Nechtěli bychom však proto ještě vyvozovat závěr, že jiné pudy neexistují.

Při současné nejasné situaci v oblasti nauky o pudech nečiníme ovšem dobře, když budeme odmítat nějaký nápad, který nám slibuje přinést vysvětlení. Vyšli jsme z velké protikladnosti pudů života a pudů smrti. Samotná láska k objektu nám ukazuje druhou takovou polaritu, polaritu lásky (něžnost) a nenávisti (agrese). Kdyby se nám tak podařilo uvést obě tyto polarity do vzájemného vztahu, převést jednu na druhou! Odedávna jsme uznávali existenci sadistické složky sexuálního pudu³⁰⁾; ta se může, jak víme, osamostatnit a jako perverze ovládat všechny sexuální touhy příslušné osoby. Vystupuje také v jednom ze mnou tak nazvaných „pregenitálních způsobů organizace“ jako dominantní dílčí pud. Jak však máme moci odvozovat sadistický pud, jenž usiluje o poškození příslušného objektu, od život udržujícího Erosu? Není zde nasnadě domněnka, že tento sadismus je vlastně pudem smrti, který byl pod vlivem narcistního libida vytlačen z Já, takže se stává patrným teprve na objektu? Vstupuje pak do služeb sexuální funkce; v orálním stadiu organizace libida spadá zmocnění se lásky ještě vjedno se zničením daného objektu, později se sadistický pud odděluje a konečně přejímá na stupni primátu genitálu za účelem rozmnožování funkci přemoci sexuální objekt do té míry, do níž to vyžaduje provedení sexuálního aktu. Ba mohli bychom říci, že sadismus vytlačený z Já ukázal libidinozním složkám sexuálního pudu cestu; později pronikají tyto složky k objektu. Tam, kde u původního sadismu nedojde k žádnému jeho zmírnění a „roztavení“, vzniká známá ambivalence milostného života, v níž se mísí láska i nenávist.

Jestliže je dovoleno přijmout takovou domněnku, pak by byl splněn požadavek ukázat příklad nějakého - ovšem posunutého - pudu smrti; jenomže toto pojetí je velmi vzdáleno od jakékoli názornosti a působí přímo mystickým dojmem. Upadáme v podezření, že jsme za každou cenu hledali nějakou informaci kvůli tomu, že jsme byli ve velkých rozpacích. Potom se

můžeme odvolat na to, že takováto domněnka není nová, že jsme ji jednou vyslovili již dříve, když ještě o rozpacích nebylo možné hovořit. Klinická pozorování nás svého času přinutila přijmout názor, že vůči sadismu komplementární dílčí pud masochismu je třeba chápat jako zpětné obrácení se sadismu proti vlastnímu Já³¹⁾. Odvrat nějakého pudu od objektu k Já však není v zásadě ničím jiným, než obrat od Já k objektu, o nějž zde nově jde. Masochismus, obrat pudu proti vlastnímu Já, by pak byl ve skutečnosti návratem k dřívější fázi tohoto pudu, regresi. V jednom bodě by tehdy podaná charakteristika masochismu potřebovala opravit jako příliš výlučná; masochismus by také mohl být, což jsem tak chtěl popírat, primární³²⁾.

Vraťme se však zpět k život uchovávacím sexuálnímu pudům. Již z bádání o jednobuněčných organismech (Protista) jsme se dozvěděli, že spojení dvou jedinců bez následného dělení, kopulace, má na oba jedince, kteří se pak brzy od sebe oddělí, posilující a omlazující vliv. (Viz výše **Lipschütz**.) Neprojevují se u nich v dalších generacích žádné známky degenerace a zdá se, že jsou schopny déle odolávat škodlivým vlivům vyplývajícím z jejich vlastní výměny látkové. Jsem toho názoru, že toto pozorování může sloužit za příklad také pro posuzování účinku pohlavního spojení. Jakým způsobem však spojení dvou málo odlišných buněk dokáže uskutečnit takovou obnovu života? Pokus, jenž nahrazuje kopulaci u jednobuněčných organismů působením chemických, ba dokonce mechanických podnětů (l.c.), dovoluje arci dát bezpečnou odpověď: děje se tak přiváděním nových množství dráždivých podnětů. To se však dobře shoduje s domněnkou, že životní proces jedince vede z vnitřních příčin k vyrovnání chemického napětí, to znamená ke smrti, zatímco spojení s nějakou individuálně rozdílnou živou substancí toto napětí zvětšuje, takřka zavádí nové **vitální rozdíly**, jež je pak nutné **odžít**. Pro tuto rozdílnost musí přirozeně existovat jeden nebo více optimálních stavů. To, že jsme jako převládající tendenci duševního života, a snad nervového života vůbec, rozpoznali snahu o snížení vnitřního napětí vyvolávaného dráždivými podněty, jeho udržování na konstantní úrovni a jeho odstranění (**princip nirvány** podle vyjádření Barbary **Löwové**), tak jak se projevuje v principu slasti, to je přece jeden z našich nejsilnějších motivů, proč věřit v existenci pudů smrti.

Jako citlivý rušivý prvek v našem myšlenkovém pochodu však pociťujeme stále ještě to, že právě u sexuálního pudu nemůžeme dokázat ten charakter nutkání k opakování, jenž nás nejprve vedl k tomu, že jsme přišli na stopu pudům smrti. Oblast procesů vývoje embryí je sice neobyčejně bohatá na takovéto opakovací jevy, obě zárodečné buňky u pohlavního rozmnožování a jejich životní příběh jsou samy pouze opakováními počátků organického života; avšak tím podstatným na procesech, k nimž směřuje sexuální pud, je přece jenom spojení dvou buněčných tělísek. Teprve tím je u vyšších živočichů zajištěna nesmrtelnost živé substance.

Jinými slovy řečeno: máme získat informace o vzniku pohlavního rozmnožování a o původu sexuálních pudů vůbec, což je úkol, jehož se musí člověk stojící stranou zaleknout a který dosud nedokázali vyřešit ani badatelé zabývající se speciálně těmito otázkami. Co nejstručněji zde proto ze všech navzájem si odporujících údajů a názorů vyzdvihneme to, co připouští návaznost na náš myšlenkový pochod.

Jedno pojetí připravuje problém rozmnožování o jeho tajuplný půvab tím, že zobrazuje rozmnožování jako dílčí projev růstu (množení dělením, klíčením, pučením). Vznik rozmnožování prostřednictvím pohlavně diferencovaných zárodečných buněk by si bylo možné podle střízlivého **darwinovského** způsobu myšlení představovat tak, že výhoda amfimixie, jež jedinou vyšla najevo při náhodné kopulaci dvou prvků, byla v dalším vývoji zachována a dále využívána³³⁾. „Pohlaví“ by tedy nebylo příliš staré a ty mimořádně mocné pudy, které se snaží přivodit pohlavní spojení, by přitom opakovaly něco, co se jednou náhodně přihodilo a od té doby se utvrdilo jako něco výhodného.

Vzniká zde opět, tak jako u smrti, otázka, zda nemáme u prvků připustit existenci něčeho jiného než toho, co nám ukazují, a zda smíme mít za to, že síly a procesy, jež se stávají viditelnými teprve u vyšších živočichů, také nejprve vznikly u prvků. Pro naše záměry toho zmíněného pojetí sexuality činí velmi málo. Budeme proti němu moci namítnout, že předpokládá existenci pudů života, které působí již u tohoto nejjednoduššího živočicha, neboť jinak by přece kopulace, jež pracuje proti běhu života a ztěžuje úkol dospět ke smrti, nebyla zachována a rozpracována, nýbrž by se jí daný organismus

vyhnul. Jestliže se tedy nechceme zříci domněnky o existenci pudů smrti, musíme k nim od samého začátku připojit pudy života. Musíme ale připustit, že zde pracujeme na rovníci se dvěma neznámými. Toho, co můžeme jinak ve vědě o vzniku pohlavnosti nalézt, je tak málo, že můžeme tento problém přiróvnat k temnotě, do níž nepronikl ani paprsek světla nějaké hypotézy. Na zcela jiném místě se ovšem s takovou hypotézou setkáváme, ta je však tak fantastického rázu - jistě je to spíše mýtus než vědecké vysvětlení - že bych se neodvažoval ji zde uvést, kdyby nesplňovala právě tu podmínku, o jejíž splnění usilujeme. Odvozuje totiž pud od **potřeby obnovení nějakého dřívějšího stavu**.

Mám přirozeně na mysli teorii, kterou nechává rozvinout **Plato v Symposionu** prostřednictvím **Aristofana** a jež se zabývá nejen původem pohlavního pudu, nýbrž také původem jeho nejdůležitější variace ve vztahu k objektu³⁴⁾.

„Naše tělo totiž nebylo zpočátku vůbec utvářeno; bylo docela jiné. Nejprve existovala tři pohlaví, nikoli pouze tak jako nyní mužské a ženské, nýbrž ještě pohlaví třetí, které obě spojovalo ... mužsko-ženské...“. Všechno u těchto lidí bylo však dvojité, měli tedy čtyři ruce a čtyři nohy, dva obličejy, dvojí rodičla atd. Pak se Zeus nechal přimět k tomu, aby každého člověka rozdělil na dvě části, „tak, jak se rozřezávají kdoule na zavařování... Protože teď byla celá bytost rozříznuta ve dvě, hnala touha obě poloviny k sobě dohromady: obejmuli se rukama, propletli se navzájem jeden do druhého **v touze srůst dohromady**...“³⁵⁾

Máme se, následující pokyn básníka-filosofa, odvážit vyslovit domněnku, že živá látka byla při svém oživení roztrhána na malé částičky, jež od té doby usilují prostřednictvím pohlavních pudů o své opětovné spojení? Že tyto pudy, v nichž nachází své pokračování chemická afinita neživé hmoty, v říši prvků postupně překonávají ty obtíže, jež této snaze klade do cesty životu nebezpečnými dráždivými podněty naplněné okolí, které nutí k vytvoření ochranné korové vrstvy? Že tyto roztrhané částičky živé hmoty tak dosáhnou mnohobuněčnosti a nakonec přenesou v nejvyšší koncentraci pud směřující k opětovnému spojení na zárodečné buňky? Myslím, že jsme zde dospěli k bodu, kde bychom měli tyto úvahy přerušit.

Neučiníme tak však, aniž bychom připojili několik slov kri-

tické rozvahy. Bylo by možné se mne zeptat, zda a do jaké míry jsem já sám přesvědčen o správnosti zde rozvíjených domněnek. Moje odpověď by zněla, že ani nejsem sám přesvědčen, ani se nesnažím o to, aby jim uvěřili jiní. Správněji řečeno: nevím, jak dalece jim věřím. Zdá se mi, že afektivní prvek přesvědčení zde vůbec nemusí přicházet do úvahy. Člověk se přece může oddat určitému myšlenkovému pochodu, sledovat jej až tak daleko, kam vede, pouze z vědecké zvědavosti anebo, chceme-li, jako **advocatus diaboli**, jenž se proto přece sám neupíše ďáblu. Nepopírám, že třetí krok v nauce o pudech, který zde podnikám, si nemůže činit nárok na tutéž jistotu jako oba kroky předchozí, rozšíření pojmu sexuality a vyslovení teorie narcismu. Tyto novinky byly přímými převody pozorování do oblasti teorie a nebyly zatíženy většími zdroji chyb, než je ve všech takovýchto případech nevyhnutelné. Tvrzení o **regresivním** charakteru pudů je ovšem také založeno na pozorovacím materiálu, totiž na skutečnostech spojených s nutkáním k opakování. Snad jsem však jejich význam přecenil. Dokončení této myšlenky není v každém případě možné jinak než tak, že kombinujeme mnohokrát po sobě pozorované skutečné dění s tím, co je pouze vymyšlené, a přitom se vzdálíme daleko od pozorování. Víme, že konečný výsledek je tím nespolehlivější, čím častěji tak během vytváření nějaké teorie činíme, avšak stupeň nejistoty není možné zjistit. Můžeme přitom dopadnout šťastně anebo se šeredně zmýlit. Od takzvané intuice si toho při takových pracích slibuji málo; to, co jsem z ní viděl, se mi zdálo být spíše úspěchem jisté nestrannosti intelektu; jenomže člověk je bohužel zřídka nestranný tam, kde jde o poslední věci, o velké problémy vědy a života. Domnívám se, že každý je zde ovládan hluboce uvnitř zakořeněnými preferencemi, jimž svou spekulaci nevědomky napomáhá. Při tak dobrých důvodech k nedůvěře nezbyvá ovšem žádná jiná možnost než chladná blahovůle vůči výsledkům vlastního myšlenkového úsilí. Spěchám pouze dodat, že taková sebekritika vůbec nezavazuje ke zvláštní toleranci vůči odlišným názorům. Můžeme neúprosně odmítat teorie, s nimiž jsou v rozporu již první kroky při analýze pozorování, a přitom můžeme přesto vědět, že správnost těch teorií, které zastáváme, je přece jen pouze dočasná. Při posuzování našich spekulací o pudech života a pudech smrti by nás příliš nerušilo to, že se tolik podivných

a nepřehledných procesů projevuje přitom, jak je jeden pud vytlačován jinými, anebo se obrací od Já k objektu a podobně. To pochází pouze z toho, že jsme nuceni pracovat s vlastním obrazným jazykem psychologie (správněji: hlubinné psychologie). Jinak bychom nemohli příslušné procesy vůbec popsat, ba dokonce bychom je ani nepostřehli. Nedostatky našeho popisu by pravděpodobně zmizely, kdybychom místo psychologických termínů již mohli dosadit termíny fyziologické anebo chemické. Ty sice také patří jenom k obraznému jazyku, ale k takovému, který je nám již delší dobu dobře znám a je snad také jednodušší.

Naproti tomu si chceme velice jasně říci, že nejistota našich spekulací byla ve vysoké míře zvýšena přinucením k provádění výpůjček od biologické vědy. Biologie je doopravdy říší neomezených možností, můžeme od ní očekávat ta nejpřekvapivější vysvětlení a nemůžeme uhadnout, jaké odpovědi by dávala na otázky, jež jí klademe, o několik desetiletí později. Snad právě takové, které rozmetají celou naši umělou stavbu hypotéz. Jestliže je tomu tak, mohl by se někdo zeptat, nač se tedy pouštíme do takových prací jako jsou ty, jež jsme v tomto oddíle popsali, a proč je přece jenom zveřejňujeme. Nuže, nemožno popřít, že některé z analogií, spojení a souvislostí, jež jsou v nich obsaženy, se mi zdály být hodné povšimnutí³⁶⁾.

VII

Jestliže je skutečně obecnou charakteristickou vlastností pudů, že chtějí obnovit nějaký dřívější stav, pak se nesmíme divit tomu, že se v duševním životě tolik procesů uskutečňuje nezávisle na principu slasti. Tento charakter pudů by byl přenesen na každý dílčí pud a v jeho případě by se vztahoval na znovudosažení určité zastávky na cestě vývoje. Avšak všechno to, nad čím ještě princip slasti nenabyl moci, by proto ještě nemuselo s ním být v rozporu, a dosud není vyřešen úkol určit vztah pudových opakovacích procesů k nadvládě principu slasti.

Rozpoznali jsme, že jednou z nejranějších a nejdůležitějších funkcí duševního aparátu je „vázat“ dostavující se pudová hnutí, nahrazovat v nich panující primární proces procesem sekun-

dárním, přeměňovat jejich volně pohyblivou energii obsazení v převážně statické (tonické) obsazení. Během této přeměny není možné brát zřetel na vývoj nelibosti, avšak princip slasti tím není zrušen. Tato přeměna se naopak děje ve službách principu slasti; vazba je přípravný akt, jenž zahajuje a zajišťuje nadvládu principu slasti.

Oddělme od sebe funkci a tendenci ostřeji, než jsme to dosud dělali. Princip slasti je potom tendencí, která je ve službách funkce, jíž připadá úkol zbavit duševní aparát vůbec podráždění anebo udržovat množství podráždění v něm na konstantní nebo co možná nejnižší úrovni. Nemůžeme se ještě bezpečně rozhodnout pro žádnou z těchto pojetí, pozorujeme však, že by se takto určená funkce podílela na nejobecnější snaze všeho živého vrátit se ke klidu anorganického světa. My všichni jsme zakusili to, že největší nám dosažitelná slast, slast pociťovaná při sexuálním aktu, je spojena s okamžitým pomnutím vysoce vystupňovaného vzrušení. Vázání pudového hnutí by však bylo přípravnou funkcí, která má podráždění upravit pro konečné vypořádání s ním ve slasti z odmítnutí.

Z téže souvislosti vyvstává otázka, zda pocity slasti a nelibosti mohou být tímž způsobem vytvářeny vázanými a nevázanými procesy podráždění. Zde se přece zdá být zcela nepochybné, že nevázané, primární procesy vedou ve všech směrech k daleko intenzivnějším pocitům než procesy vázané, sekundární. Primární procesy jsou také z časového hlediska dřívější, na počátku duševního života žádné jiné neexistují, a můžeme učinit závěr, že kdyby princip slasti nepůsobil již u nich, nemohl by se pro pozdější procesy vůbec vytvořit. Dospíváme tak k v podstatě nikoli jednoduchému závěru, že se snaha o dosažení slasti na počátku duševního života projevuje daleko intenzivněji než později, avšak ne tak neomezeně; musí strpět časté průlomky. Ve zralejších dobách je nadvláda principu slasti daleko více zajištěna, ale sám tento princip neunikl zkrácení o nic více než ostatní pudy vůbec. V každém případě musí to, co při procesu podráždění vede ke vzniku pocitů slasti a nelibosti, být při sekundárních procesech přítomno právě tak jako při procesech primárních.

Zde by bylo místo, kde by se měly provést další studie. Naše vědomí nám zevnitř zprostředkovává nejen pocity slasti a nelibosti, nýbrž také pocit zvláštního napětí, jež může samo opět

být spojeno se slastí anebo s nelibostí. Jsou to vázané a nevázané energetické pochody, jež máme prostřednictvím těchto pocitů od sebe navzájem rozlišovat, anebo máme pocit napětí vztahovat k absolutní velikosti, případně úrovni obsazení, zatímco řada slasti a nelibosti nasvědčuje změně velikosti obsazení v jednotce času? Musí nám také být nápadné, že pudy života mají o tolik více co do činění s naším vnitřním vnímáním, protože vystupují jako kazimíři a přinášejí s sebou ustavičně napětí, jehož uvolnění je pociťováno jako slast, zatímco pudy smrti se zdají konat svou práci nenápadně. Zdá se, že princip slasti je přímo ve službě pudů smrti; dozírá ovšem také na dráždivé podněty přicházející zevnitř, jež jsou oběma druhy pudů hodnoceny jako nebezpečí, avšak zvláště na zvýšení podráždění pocházejícího zevnitř, které vede ke ztížení životního úkolu. Na to navazují nespočetné další otázky, na něž nyní není možné odpovědět. Musíme být trpěliví a čekat na další prostředky umožňující výzkum a podněty k výzkumu. Také zůstat připraveni znovu opustit určitou cestu, kterou jsme po určitou dobu šli, jestliže se zdá, že nevede k ničemu dobrému. Jenom takoví věřící, kteří požadují od vědy náhradu za katechismus, jehož se vzdali, budou mít badateli další rozvíjení anebo dokonce přetvoření jeho názorů za zlé. Ostatně nás může v souvislosti s pomalými pokroky našeho vědeckého poznání utěšit básník (Rückert v Makamech Haririho):

**„K tomu, k čemu nemůžeme dolétnout,
se musíme dobelhat.**

Písmo praví, že belhat není žádný hřích.“

¹⁾Tím podstatným je ovšem to, že slast a nelibost jsou vázány jako vědomé pocity na Já.

²⁾Srovnej Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen. Mit Beiträgen von Ferenczi, Abraham, Simmel und E. Jones. Band I der Internationalen Psychoanalytischen Bibliothek, 1919.

³⁾Tento výklad byl pak plně potvrzen dalším pozorováním, Když byla jednoho dne matka po mnoho hodin nepřítomna, byla při svém návratu pozdravena sdělením *Bebi o-o-o-o!*, jež zůstalo zpočátku nesrozumitelné. Brzy však vyšlo

najevo, že dítě během této dlouhé doby, kdy bylo samo, našlo prostředek, jak nechat samo sebe zmizet. Objevilo svůj obraz ve stojanovém zrcadle sahajícím takřka až k podlaze a pak si sedlo na bobek, takže obraz v zrcadle byl „prýč“.

⁴⁾ Když bylo dítěti pět a tři čtvrtě roku, matka zemřela. Nyní, když byla skutečně „prýč“ (o-o-o), nedával ten chlapec najevo kvůli ní žádný zármutek. Mezitím se ovšem narodilo druhé dítě, které u něj vzbudilo tu nejsilnější žárlivost.

⁵⁾ Srovnej Eine Kindheitserinnerung aus „Dichtung und Wahrheit“. Imago, V, 1917 (Ges. Werke, Bd. XII).

⁶⁾ Viz Weitere Ratschläge zur Technik der Psychoanalyse, II. Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten. (Ges. Werke, Bd. X.)

⁷⁾ Na jiném místě vysvětluji, že je to „sugestivní účinek léčby“, jenž zde přichází na pomoc nutkání k opakování, tedy hluboko v nevědomém rodičovském komplexu své kořeny mající poddajnost vůči lékařům.

⁸⁾ Marcinkowski, Die erotischen Quellen der Minderwertigkeitsgefühle. Zeitschrift für Sexualwissenschaft, IV. 1918.

⁹⁾ Srovnej k tomu výstižné poznámky ve stati C. G. Junga, Die Bedeutung des Vaters für das Schicksal des Einzelnen. Jahrbuch für Psychoanalyse, I. 1909.

¹⁰⁾ A to zcela podle výkladu J. Breuera v teoretické části práce „Studien über Hysterie“, 1895.

¹¹⁾ Studien über Hysterie od J. Breuera a Freuda, 4. nezměněné vydání, 1922. (Ges. Werke, Bd. I.)

¹²⁾ Srovnej Triebe und Tribschicksale. (Ges. Werke, Bd. X.)

¹³⁾ Zur Psychoanalyse der Kriegsneurosen. Einleitung. Internationale Psychoanalytische Bibliothek, Nr. 1, 1919. (Ges. Werke, Bd. XII.)

¹⁴⁾ Srovnej oddíl VII, Psychologie der Traumvorgänge v mé práci „Traumdeutung“. (Ges. Werke, Bd. III/IV.)

¹⁵⁾ Nepochybují o tom, že podobné domněnky o povaze „pudů“ byly již opakovaně vysloveny.

¹⁶⁾ Neměli bychom přehlédnout, že následující úvahy představují rozvinutí určitého extrémního myšlenkového pochodu, který dozrává později, když se přihlídně k sexuálnímu pudům, omezení a oprav.

¹⁷⁾ A přece jsou to ony, jimž jediné můžeme připisovat vnitřní tendenci k „pokroku“ a k vývoji směrem k vyšším vývojovým stupňům! (Viz níže.)

¹⁸⁾ Ze souvislosti by mělo být zřejmé, že „pudy Já“ jsou zde myšleny jako prozatímní označení, jež navazuje na první vytvoření názvů v psychoanalýze.

¹⁹⁾ Jinou cestou k možnosti téhož pojetí dospěl Ferenczi (Entwicklungsstufen des Wirklichkeitssinnes, Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, I, 1913): „Při důsledném provádění tohoto myšlenkového postupu se musíme obeznámit s představou tendence k setrvačnosti, případně regresivní tendence ovládající také organický život, zatímco tendence k dalšímu vývoji, k přizpůsobení atd. ožívá pouze pod vlivem vnějších podnětů.“ (S. 137.)

²⁰⁾ Über die Dauer des Lebens, 1882; Über Leben und Tod, 1892; Das Keimplasma, 1892, aj.

²¹⁾ Über Leben und Tod.

²²⁾ Dauer des Lebens, s. 38.

²³⁾ Leben und Tod, 2. vydání, s. 67.

²⁴⁾ Dauer des Lebens, s. 33.

²⁵⁾ Über Leben und Tod, závěr.

²⁶⁾ Srovnej Max Hartmann, Tod und Fortpflanzung, 1906. Alex. Lipschütz, Warum wir sterben, Kosmosbücher, 1914. Franz Doflein, Das Problem des Todes und der Unsterblichkeit bei den Pflanzen und Tieren, 1909.

²⁷⁾ K tomu a k následujícímu výkladu srovnej Lipschütz, 1. c., s. 26 a 52 a násl.

²⁸⁾ „Über die anscheinende Absichtlichkeit im Schicksale des Einzelnen“, Großherzog Wilhelm Ernst-Ausgabe, IV. Bd., s. 268.

²⁹⁾ Zur Einführung des Narzißmus. Jahrbuch der Psychoanalyse, VI, 1914. (Ges. Werke, Bd. X.)

³⁰⁾ „Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie“, počínaje 1. vydáním roku 1905. (Ges. Werke, Bd. V.)

³¹⁾ Srovnej Sexualtheorie, 4. vydání, 1920, a „Triebe und Tribschicksale“. (Ges. Werke, Bd. V. u. X.)

³²⁾ V obsahové a myšlenkově bohaté, pro mne však bohužel ne zcela jasně srozumitelné práci předjímá Sabina Spielreinová značnou část těchto spekulací. Označuje sadistickou složku sexuálního pudu za „destruktivní“. (Die Destruktion als Ursache des Werdens. Jahrbuch für Psychoanalyse, IV., 1912.) Ještě jiným způsobem se A. Stärcke (Inleiding by de vertaling von S. Freud, De sexeue beschavingsmoral etc., 1914) snažil ztotožnit samotný pojem libida s biologickým pojmem **popudu k smrti**, jehož existenci je z teoretického hlediska třeba předpokládat. (Srovnej také Rank, Der Künstler.) Všechny tyto

snahy svědčí, tak jako úvahy obsažené v textu, o úsilí po dosud nedosaženém vyjasnění v učení o pudech.

³³⁾ Ačkoliv **Weismann** (*Das Keimplasma*, 1892) popírá i tuto výhodu: „Oplodnění neznamená v žádném případě omlazení anebo obnovu života, nebylo by pro pokračování existence života vůbec nutné, není ničím jiným než **zařízením** sloužícím k umožnění **smíšení dvou rozdílných tendencí v oblasti dědičnosti**.“ Za účinek takového smíšení však přece jen považuje zvýšení variability živočichů.

³⁴⁾ Překlad U. v. **Wilamowitze-Moellendorffa** (*Platon I.*, s. 366 a násl.).

³⁵⁾ Profesoru **Heinrichu Gompersovi** (Viedeň) vděčím za následující postřehy o původu **platónského** mýtu, jež zde částečně reprodukuji jeho slovy: Chtěl bych upozornit na to, že v podstatě tatáž teorie je obsažena již v **upanišádách**. V **Upanišádě Brihad-Aranyaka**, I, 4, 3 (**Deussen**, 60 *Upanishads des Veda*, s. 393), kde se líčí, jak svět vznikl z Atmana (sebe sama anebo Já), se totiž praví: „...Ale ani on (Atman, vlastní osoba anebo Já) neměl žádnou radost; proto neměl žádnou radost, že je sám. Proto toužil po někom druhém. Byl totiž tak velký jako žena a muž, když se drží v objetí. Toto své vlastní Já rozdělil na dvě části: Z nich vznikli manžel a manželka. Proto je toto tělo jakoby rozpuštěním vlastního Já, tak to totiž **Yājñavalkya** vysvětlil. Proto je tento prázdný prostor zde vyplněn ženou.“

Upanišáda Brihad-Aranyaka je nejstarší ze všech upanišád a žádný soudný badatel ji asi nebude datovat do pozdější doby než do období asi kolem roku 800 před Kristem. Na otázku, zda by bylo možné, že **Platón** byl na těchto indických myšlenkách třeba jen nepřímo závislý, bych nechtěl na rozdíl od převládajícího názoru odpovídat bezvýhradně záporně, protože takovouto možnost nelze zrovna popírat ani u učení o stěhování duší. Taková nejprve pythagorejci zprostředkovaná závislost by tomuto myšlenkovému setkání sotva ubrala něco z jeho významu, protože **Platón** by si takovouto představu, jež se k němu nějakým způsobem donesla z orientální tradice, nepřivlastnil, natož aby jí přisoudil tak významné místo, kdyby se jemu samotnému nezdálo, že je pravdivá.

Ve stati **K. Zieglera** „Menschen- und Weltenwerden“ (*Neue Jahrbücher für das klassische Altertum*, Bd. 31, s. 529 a násl., 1913), který se soustavně zabývá zkoumáním uvedené myšlenky **před Platónem**, se její původ hledá v představách **Babylóňanů**.

³⁶⁾ Připojujeme zde ještě několik slov k vyjasnění naší terminologie, jež prošla v průběhu těchto diskusí jistým vývojem. Co to jsou „sexuální pudy“, jsme věděli z jejich vztahu k pohlavím a k rozmnožovací funkci. Tento název jsme pak ponechali, když nás výsledky psychoanalýzy přinutily vztah těchto pudů k rozmnožování uvolnit. S vytvořením pojmu narcistního libida a s rozšířením pojmu libida na jednotlivou buňku se pro nás sexuální pud proměnil v Eros, jenž se snaží dostat části živé substance k sobě dohromady a udržet je pohromadě, a pudy obecně nazývané sexuálními se nám začaly jevit jako část tohoto Erosu obrácená směrem k objektu. Spekulace pak nechává tento Eros působit od samého počátku života a vystupovat jako „pud života“ v protikladu k „pudu smrti“, který vznikl oživením anorganické hmoty. Pokouší se vyřešit

hádku života předpokladem existence obou těchto navzájem mezi sebou bojujících pudů od samého prapočátku. Méně přehledná je možná proměna, již prošel pojem „pudy Já“. Původně jsme tak nazývali všechny ty typy pudů, které blíže neznáme, jež bylo možné oddělit od sexuálních pudů zaměřených na objekt, a stavěli jsme pudy Já do protikladu se sexuálními pudy, jejichž projevem je libido. Později jsme se přiblížili k analýze Já a poznali jsme, že také část „pudů Já“ je libidinózní povahy a toto libido učinilo svým objektem jejich vlastní Já. Tyto narcistní pudy sebezáchovy musely tedy být nyní přiřazeny k libidinózním sexuálním pudům. Protiklad mezi pudy Já a sexuálními pudy se tedy nyní proměnil v rozpor mezi pudy Já a pudy zaměřenými na objekt, přičemž obojí byly libidinózní povahy. Na jeho místo však nastoupil nový protiklad mezi libidinózními pudy (pudy Já a pudy zaměřenými na objekt) a pudy jinými, které je možné zjistit v Já a jež je snad možné objevit v destruktivních pudech. Spekulace mění tento protiklad v protiklad pudů života (Eros) a pudů smrti.

**DAVOVÁ PSYCHOLOGIE
A ANALÝZA JÁ**

I

ÚVOD

Protiklad mezi psychologii jedince a sociální nebo davovou psychologii, jenž se nám může na první pohled zdát velmi významný, ztrácí při zevrubnějším posuzování mnoho ze své ostrosti. Individuální psychologie se sice zaměřuje na jednotlivého člověka a sleduje, jakými cestami se snaží dosáhnout uspokojení svých pudových sklonů, avšak dostává se přitom jen zřídka, za určitých výjimečných podmínek, do situace, kdy může odhlédnout od vztahů tohoto jednotlivého člověka k jiným jedincům. V duševním životě jednotlivce hraje druhý člověk zcela pravidelně svou úlohu jako vzor, jako objekt, jako pomocník i jako protivník a psychologie jedince je tudíž od začátku také současně sociální psychologii v tomto rozšířeném, avšak zcela oprávněném smyslu.

Vztah jednotlivce k jeho rodičům a sourozencům, k objektu jeho lásky, k jeho učiteli a k jeho lékaři, tedy všechny ty vztahy, jež se dosud převážně staly předmětem psychoanalytického bádání, si mohou činit nárok na to, abychom je posuzovali jako sociální jevy, a staví se pak do protikladu k jistým jiným procesům, jež nazýváme **narcistické**, u nichž se uspokojování pudů vymyká vlivu jiných osob nebo se těchto osob zřídka. Protiklad mezi sociálními a narcistickými - **Bleuler** by snad řekl: **autistickými** - duševními akty tedy spadá zcela do sféry psychologie jedince a nehodí se k tomu, aby ji odděloval od sociální nebo davové psychologie.

Ve zmíněných vztazích k rodičům a sourozencům, k milované ženě, k příteli, učiteli a k lékaři je jednatel vždy vystaven vlivu pouze jedné jediné osoby anebo velmi malého počtu osob, z nichž každá pro něj nabyla neobyčejně velkého významu. Zvykli jsme si přitom na to, že když hovoříme o sociální nebo davové psychologii, od těchto vztahů odhlížíme a vydělujeme současně ovlivňování jednotlivce velkým počtem osob, s nimiž je něčím spojen, zatímco pro něj jinak mohou být v mnoha ohle-

dech cizí, jako předmět zkoumání. Davová psychologie se tedy zabývá jednotlivým člověkem jako členem určitého kmene, určitého národa, určité kasty, určité instituce nebo jako součástí nějakého houfu lidí, který se v jisté době za určitým účelem organizuje v masu. Po tomto roztržení přirozené souvislosti bylo pak nasnadě pokládat jevy, jež o sobě dávají vědět za těchto zvláštních podmínek, za projevy zvláštního, na nic dalšího již neredukovatelného pudu, pudu sociálního - **herd instinct, group mind** - který se v jiných situacích neprojevuje. Můžeme však jistě vznést námitku, že je pro nás těžké přisoudit faktoru počtu tak velký význam, aby bylo možné, že by on sám probudil v lidském duševním životě nový a jinak se neprojevující pud. Naše očekávání se tak obrací ke dvěma jiným možnostem: že sociální pud nemusí být původní a dále nerozložitelný a že počátky jeho utváření můžeme najít v užším okruhu, jako například v kruhu rodiny.

Davová psychologie, ačkoliv se nachází teprve ve svých počátcích, zahrnuje dosud nepřehledné množství jednotlivých problémů a staví před toho, kdo je zkoumá, nesčetné, v současné době dokonce ještě ani ne dobře roztríděné úkoly. Pouhé seskupení různých forem utváření charakteru davu do jednotlivých skupin a popis jimi vyjadřovaných psychických jevů vyžadují vynaložení velkého množství pozorování a vylíčení a daly již vzniknout bohaté literatuře. Ten, kdo posuzuje tuto útlou knížku podle rozsahu davové psychologie, se bude smět bez dalších okolků domnívat, že se zde má pojednávat jen o několika málo bodech z celé této látky. Bude to také skutečně jen několik otázek, o něž hloubkový výzkum psychoanalýzy projevuje zvláštní zájem.

II

LE BONOVO VYLÍČENÍ DAVOVÉ DUŠE

Účelnější než uvést napřed definici se zdá být začít poukazem na oblast výskytu daného jevu a vybrat z ní několik zvláště nápadných a charakteristických skutečností, na něž může naše zkoumání navázat. Obojího dosáhneme výňatkem z **Le Bonovy** knihy **Psychologie davu**¹⁾, jež se právem stala slavnou.

Řekněme si ještě jednou jasně, o co zde jde: Kdyby psychologie, jež se zabývá sklony, pudovými hnutími, motivy a záměry jednotlivého člověka až po jeho jednání a jeho vztahy k jeho bližním, beze zbytku vyřešila svůj úkol a učinila všechny tyto souvislosti průhlednými, pak by se náhle ocitla před novým úkolem, který před ní stojí nevyřešený. Musela by vysvětlit tu překvapující skutečnost, že tento jedinec, jenž se pro ni stal srozumitelným, při splnění jisté podmínky cítí, myslí a jedná zcela jinak, než se od něj dalo očekávat, a touto podmínkou je zařazení do určitého množství lidí, jež nabylo kvality „psychologického davu“. Čím je tento „dav“, čím nabývá schopnosti tak rozhodujícím způsobem ovlivňovat duševní život jednotlivého člověka a v čem spočívá duševní změna, kterou jednotlivci vnučuje?

Odpovědět na tyto tři otázky je úkolem teoretické psychologie davu. Je zjevné, že se do hledání odpovědí na ně nejlépe pustíme, když vyjdeme z otázky třetí. Je to pozorování změněné reakce jednotlivého člověka, jež dodává psychologii davu její látku; každému pokusu o vysvětlení musí přece předcházet popis toho, co je třeba vysvětlit.

Nechám nyní hovořit **Le Bona**. Říká (s. 13): „Na psychologickém davu je nejvíce zvláštní toto: ať jsou již jedinci, kteří jej tvoří, jakéhokoli druhu, ať jsou jejich způsob života, to, čím se zaměstnávají, jejich charakter nebo jejich inteligence podobné anebo odlišné, v důsledku té pouhé okolnosti, že došlo k jejich přetvoření v dav, mají kolektivní duši, pod jejímž vlivem cítí,